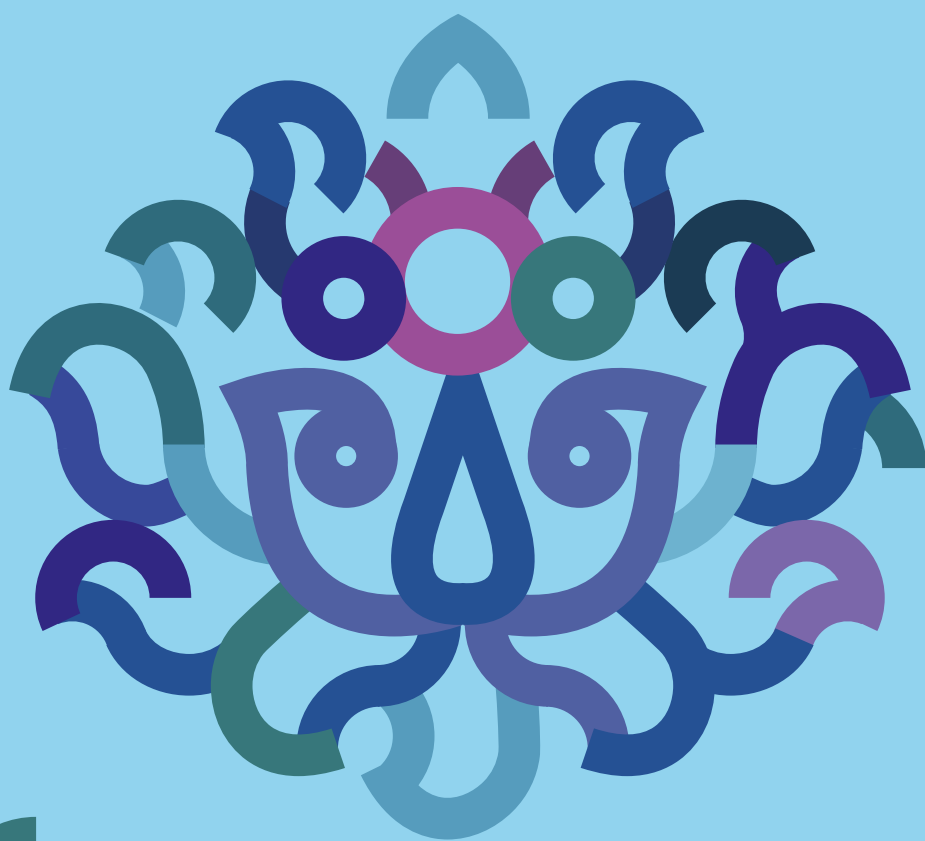

**OBLICZA WODY
W KULTURACH
AZJI I OCEANII**

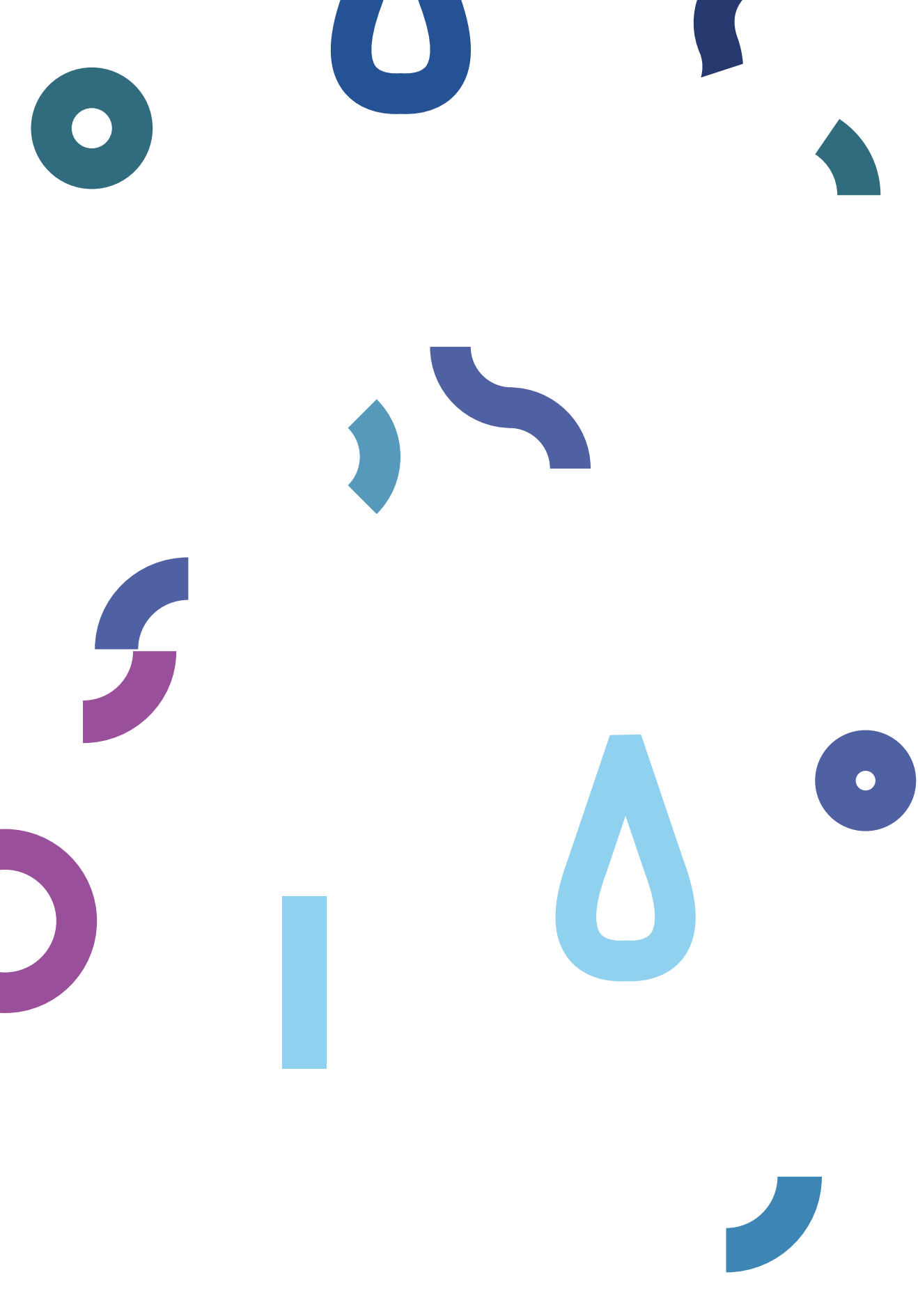
**OBLICZA WODY
W KULTURACH AZJI I OCEANII**

**OBLICZA WODY
W KULTURACH
AZJI I OCEANII**

SPIS TREŚCI

Od Dyrektora Muzeum Azji i Pacyfiku im. Andrzeja Wawrzyniaka w Warszawie	7
Wstęp	9
Pierwsze cywilizacje	11
Pejzaż	13
Woda jako warunek przetrwania	23
Woda w wierzeniach	79
Woda jako źródło przyjemności	111
Fauna i flora	133
Bibliografia	156

OD DYREKTORA MUZEUM AZJI I PACYFIKU IM. ANDRZEJA WAWRZYNIAKA W WARSZAWIE

Woda od wieków kształtuje krajobrazy, wspólnoty i wyobraźnię mieszkańców Azji i Oceanii. To żywioł, który w sposób szczególny łączy funkcjonalność z tym, co symboliczne – obecny jest zarówno w życiu codziennym, jak i w mitach, rytuałach i sztuce. Impulsem do zainicjowania szerszej refleksji nad znaczeniem wody była ogólnopolska konferencja naukowa zorganizowana w Muzeum Azji i Pacyfiku w marcu 2024 roku. Uczestniczyli w niej badacze wielu dziedzin, tworząc przestrzeń interdyscyplinarnego dialogu o kulturowych rolach wody – zarówno w ujęciach historycznych, jak i współczesnych.

Wystawa „Oblicza wody w kulturach Azji i Oceanii” stanowi naturalne rozwinięcie tematów poruszonych podczas konferencji. Jest próbą ukazania różnorodności znaczeń, jakie społeczności Azji i Oceanii przypisywały i nadal przypisują wodzie: jako sile stwórczej, źródłu życia, elementowi obrzędowemu oraz przedmiotowi artystycznych inspiracji. Woda jest nie tylko tematem przewodnim ekspozycji, ale też punktem wyjścia do dalszej rozmowy o relacji człowieka z przyrodą. Być może „Oblicza wody w kulturach Azji i Oceanii” otworzą drogę do dalszego dialogu i refleksji nad pozostałymi żywiołami w kulturach Azji.

Współczesny świat coraz wyraźniej uświadamia nam, jak niestabilna jest równowaga środowiska naturalnego. Zmiany klimatyczne, których jesteśmy świadkami, w dużej mierze wynikają z intensywnej działalności człowieka, która nie pozostaje bez wpływu na dostępność i jakość zasobów wodnych. Dlatego tak ważne staje się dziś nie tylko dokumentowanie kulturowych znaczeń wody, lecz także podejmowanie dialogu o współodpowiedzialności społecznej oraz budowanie świadomych postaw proekologicznych.

Muzeum Azji i Pacyfiku, poza spełnianiem swojej misji badawczej i edukacyjnej tworzy także przestrzeń do refleksji i rozmowy o konieczności dbania o środowisko, którego jesteśmy częścią.

Dr Józef Zalewski

WSTĘP

Ludzie od zawsze osiedlali się w pobliżu wody, by korzystać z łatwego do niej dostępu. Dziś, oprócz zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, woda odgrywa zasadniczą rolę w produkcji żywności, odzieży, elektroniki i energii, a także umożliwia transport towarów. Latem zaś jeziora, rzeki i morza stają się miejscami wypoczynku.

Woda ma również wymiar głęboko symboliczny. Pojawia się w mitach o stworzeniu świata, a w wielu religiach wierzy się w jej oczyszczającą moc.

Katalog ukazuje te różnorodne oblicza wody z perspektywy kultur Azji i Oceanii, podkreślając jednak, że jej symboliczne znaczenie ma charakter uniwersalny, wykraczający poza te regiony. Także w tradycji europejskiej znajdziemy liczne przykłady nadawania wodzie dodatkowego znaczenia. Przykładowo w mitologii greckiej bogini Afrodyta wyłoniła się z morskiej piany, a w chrześcijaństwie zanurzenie czy polanie wodą podczas sakramentu chrztu symbolizuje oczyszczenie z grzechu pierwородnego.

Katalog ma na celu zachęcenie do refleksji nad uniwersalnością znaczenia wody w wielu obszarach kultury na całym świecie. Problemy związane z kurczącymi się zasobami wodnymi i ich zanieczyszczeniem są powszechne – dotyczą całej ludzkości, bez względu na szerokość geograficzną, na jakiej zamieszkujemy. Dziś, w dobie zmian klimatycznych, ochrona zasobów wodnych staje się w związku z tym niezwykle ważna dla przyszłości ludzkości i równowagi ekologicznej.

PIERWSZE CYWILIZACJE

Ponad 5000 lat temu na Ziemi pojawiły się pierwsze kolebki cywilizacji. Kolebki cywilizacji to miejsca, w których niezależnie od siebie powstały miasta i państwa. Wszystkie łączy jedna cecha – położenie w dolinach wielkich rzek. To one sprawiały, że ziemia wokół była żyzna, dzięki czemu możliwa była produkcja żywności dla dużej grupy osób.

Osiadły tryb życia to jednak nie wszystko. O cywilizacji mówimy, gdy pojawiły się administracja i pismo, podział pracy, specjalizacje zawodowe i grupa ludzi, która nie musi zdobywać jedzenia. Zamiast tego zajmują się oni nauką, literaturą i sztuką. Tak powstały astronomia, matematyka i inne dyscypliny.

Dzięki wykopaliskom archeologicznym cały czas pozyskujemy nowe informacje o dawnych cywilizacjach. Najstarszą nam znaną była ta w Mezopotamii, krainie nad rzekami Tygrys i Eufrat, w dzisiejszym Iraku i północnej Syrii. Mieszkali tam Sumerowie, którzy zapoczątkowali cywilizację istniejącą w latach 3500–331 p.n.e.

Przenosimy się teraz na inny kontynent – w dolinę rzeki Nil, gdzie wysoko rozwinięte państwo funkcjonowało od 3100 r. p.n.e. do podboju rzymskiego w 30 r. p.n.e. Badacze odnaleźli tam biżuterię wykonaną z kamieni lapis lazuli, które naturalnie tam nie występują, i dlatego uważają, że już w czasach pierwszych cywilizacji musiały istnieć kontakty handlowe między Egiptem a cywilizacją Indusu, gdzie ten kamień się wydobywało.

Cywilizacja Indusu, nazywana czasem cywilizacją Harappy lub Mohendzo Daro od największych odkrytych tam miast, utrzymywała kontakty również z cywilizacją w Mezopotamii. Rozwijała się w dolinach rzek Indus i Saraswati na terenach dzisiejszego Pakistanu między 2600 a 1700 r. p.n.e. W tym samym czasie w Ameryce Południowej powstała cywilizacja Caral-Supe w dorzeczu rzeki Supe na obszarze współczesnego Peru. Datujemy ją na lata 2600–1600 p.n.e¹.

W dolinie Rzeki Żółtej istniała cywilizacja chińska, której początki łączone są z kulturami Erlitou i Erligang, nazwanymi tak od stanowisk archeologicznych. Kultury te datuje się na lata 1800–1300 p.n.e. Badacze utożsamiają je z dynastiami Xia i Shang, znanymi ze starożytnych tekstów. Naukowcy nie odkryli jeszcze niepodważalnych dowodów na istnienie dynastii Xia, za to dynastia Shang ma swoje potwierdzenie w źródłach historycznych datowanych na okres jej panowania.

Najmłodszą kolebką jest cywilizacja Olmeków na terenie dzisiejszego Meksyku. Rozwijała się w latach 1200–400 p.n.e. w dolinach rzek Coatzacoalcos, Tonalá i San Juan.

Podawane przez badaczy daty funkcjonowania pierwszych cywilizacji to lata ich największego rozkwitu, czyli okres, na który przypadał szczyt cywilizacji. Uformowane były już wtedy struktury państwowe i społeczne, pismo, rozwinięty handel i specjalizacja zawodów.

1 Józef Szykulski, *Starożytne Peru*, Wrocław 2010, s. 116–117.

PEJZAŻ

Pejzaże wodne to nie tylko przedstawienia przyrody. Natura, a szczególnie woda, od wieków była postrzegana jako nośnik symbolicznego znaczenia. Woda może być przejrzysta i spokojna lub burzliwa i nieokiełznana. Jej zmienność może stać się metaforą ludzkich emocji. W zależności od użytych środków artystycznych może odzwierciedlać ruch, napięcie lub kontemplację. Woda staje się symbolem przemijania, spokoju, ale też siły i nieuchwytnej natury.

Twórcy azjatyccy często odwołują się do dawnych tradycji malarskich – malują tuszem na jedwabiu, wykonują odbitki drzeworytnicze, lecz w swoich dziełach nie unikają także uniwersalnego języka sztuki współczesnej. Niekiedy pejzaż zostaje uproszczony niemal do znaku, co wzmacnia jego symboliczne znaczenie i otwiera przestrzeń do refleksji. Z kolei w innych przedstawieniach artysta, pokazując wodę w interakcji z innymi elementami przyrody, architekturą czy ludźmi, może dążyć do dekoracyjnego bogactwa lub tworzyć złożone zestawy symboli, czytelne niemal wyłącznie dla przedstawicieli danej kultury.

Sea scape (Pejzaż morski)
Sunaryo
Indonezja, Jawa, Dżakarta, 1983
sitodruk na papierze
62,5 × 50,5 cm
podarował Autor
MAP 7539

Pejzaż w typie shan shui (góra i woda)
Chiny, 1 poł. XX w.
farby wodne na jedwabiu
24 × 27,5 cm
MAP 22416

zakup dofinansowany ze środków programu „Rozbudowa zbiorów muzealnych – program własny Narodowego Instytutu Muzeów – 2025”, pochodzących z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Pejzaż z końmi przy wodopoju
S. Bajar
Mongolia, 2 poł. XX w.
olej na płótnie
19,3 × 29,3 cm
MAP 13570

Pejzaż morski z Bali z łodziami
Srihadi Sudarsono
Indonezja, Bali, 1980
olej na płótnie
60 × 80 cm
podarował Stefan Olszowski
MAP 8111

„To, co widzisz w moim obrazie, nie jest fizycznym wrażeniem, lecz raczej przejawem duchowej istoty przedstawionego tematu”² – Srihadi Sudarsono. W abstrakcyjnych pejzażach Srihadi często redukował panoramę do czystych, podstawowych form. Wprowadzał w ten sposób element perspektywy, modulując i nasycając wybrane barwy, które uznawał za najbardziej uderzające w danym krajobrazie, a następnie zamykając je w odrębnych kompozycyjnych strefach. W swoich morskich pejzażach jednoczy elementy lądu, wody i nieba, nadając swojej twórczości wymiar duchowej harmonii³. Na prezentowanym obrazie możemy

doszukać się otoczonych przez morskie fale wąskich łodzi z wygiętymi czerwonymi pałkami stabilizatorów o kształcie charakterystycznym dla wysp wschodniej Indonezji.

² In Memoriam: Srihadi Sudarsono, Epoch-Defining Modernist of Indonesian Art, Sotheby's, 23.04.2022, <https://www.sothebys.com/en/articles/in-memoriam-srihadi-sudarsono-epoch-defining-modernist-of-indonesian-art> (dostęp: 1.09.2025).

³ Ibidem.

Most świątyni Kameido z cyklu „Słynne Mosty” Katsushika Hokusai (autor), Nishimuraya Yohachi (wydawca) Japonia, ok. 1830 drzeworyt barwny na papierze czerpanym 23 × 38 cm MAP 5770

Autorem prezentowanego drzeworytu jest Hokusai Katsushika (1760–1849), jeden z najwybitniejszych i najbardziej rozpoznawalnych artystów okresu Edo (1603–1868). Japoński malarz i twórca barwnych drzeworytów zasłynął przede wszystkim dzięki pracom w stylu *ukiyo-e*, co dosłownie oznacza „obrazy przemijającego świata”. Najslynniejszym dziełem Hokusai jest *Wielka fala w Kanagawie*, należąca do cyklu „36 Widoków Góry Fudzi”⁴. Obecny w kolekcji drzeworyt ukazujący most został wykonany w latach 30. XIX w. techniką *nishiki-e*, czyli barwnego drzeworytu, wymagającego zastosowania wielu bloków drzeworytowych, z których każdy odpowiadał za inny kolor kompozycji. Metoda ta umożliwiała uzyskanie pełnokolorowego, niezwykle dekoracyjnego efektu,

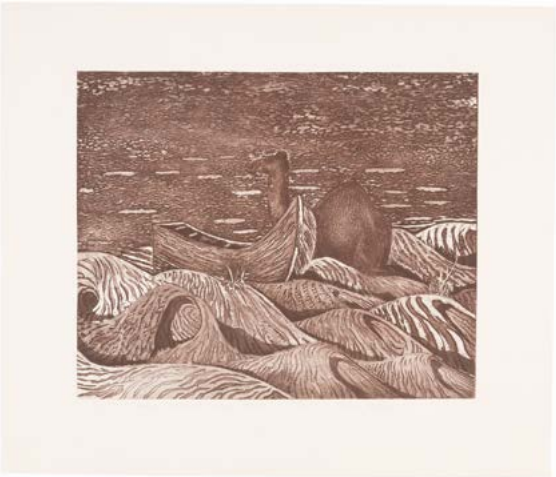
⁴ Self-Portrait as a Fisherman – Katsushika Hokusai, <https://www.wikiart.org/en/katsushika-hokusai> (dostęp: 1.09.2025).

charakterystycznego dla dojrzałego stylu *ukiyo-e* ⁵.

⁵ S. Nagata, *Hokusai: Genius of the Japanese Ukiyo-e*, Tokyo 1999.

Świątynia hinduistyczna nad brzegiem morza Nyoman Gunarsa Indonezja, Bali, Gampingan, 1967 akryl na płótnie 52 × 48,5 cm MAP 3028

Spotkanie Meret Kłyczew Turkmenistan, 2 poł. XX w. akwaforta i akwatinta na papierze 51 × 57,5 cm podarował Autor MAP 15508

Projekt ilustracji do baśni *Skamieniały statek* Roman Opalka Polska, 1967 tempera, technika własna na kartonie 26,7 × 46,3 cm podarowało Towarzystwo Ubezpieczeń i Reasekuracji „Warta” S.A. MAP 15111

Pejzaż z domem na wyspie
Chiny, 1 poł. XX w.
malowanie podszklwne kobaltem
na porcelanie
53,5 × 40 cm
MAP 18378

Wodospad
Nepal, 4 ćw. XX w., wg japońskiego
pierwowzoru
drzeworyt na papierze z nićmi jedwabnymi
48,6 × 37,2 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 16863

Drewniane kładki w regionie Thu Thiem
w Południowym Wietnamie
Trần Duy
Wietnam, 3 ćw. XX w.
farby wodne na jedwabiu
78 × 59 cm
MAP 4636

Wąskie, długie łodzie z łukowato wygiętymi stabilizatorami są częstym widokiem we wschodniej części Indonezji. Służą do transportowania ludzi i towarów oraz łowienia ryb. Oczy namalowane na ich dziobach mają znaczenie magiczne i pozwalają łodzi „widzieć” właściwy kierunek.

Indonezja, Bali, 2011
fot. Maria Szymańska-Ilnata,
zbiory prywatne

Widoczne na zdjęciu łodzie to przykłady klasycznych płaskodennych łodzi koszowych występujących na morskich wybrzeżach Wietnamu. Takie podłużne, większe konstrukcje spotyka się bliżej północnej granicy kraju. Łodzie te są lekkie, elastyczne, tanie – ale co najważniejsze – trwałe. Tego typu konstrukcje spotykane są zarówno na morskich wodach przybrzeżnych, jak i rozlewiskach lub rzekach.

Wietnam, lata 70. XX w.
fot. Janusz Eysymont,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 11/88

Łodzie typu *sampan* z charakterystycznym zadaszaniem występują w wielu różnych rozmiarach. Mniejsze do codziennego transportu ludzi i małej ilości towarów między sąsiadującymi osadami lub brzegami rzeki, duże do transportu na większe odległości. Budowanie mostów w delcie Gangesu nie jest przedsięwzięciem łatwym. Rzeka jest tam bardzo szeroka, a podczas monsunów zalewa duże obszary (co jest wykorzystywane przy nawadnianiu pól) i zmienia swój bieg. Dlatego do przemieszczania się między brzegami wciąż wykorzystuje się łodzie i większe promy.

Indie, Bengal, 1976–1979
fot. Tadeusz Walter, ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 15/248

WODA JAKO WARUNEK PRZETRWANIA

Woda od zawsze była niezbędna do przetrwania człowieka. Osady ludzkie powstawały w pobliżu rzek i jezior, by umożliwić rolnictwo, handel i życie społeczne. Brak wody prowadził do upadku wspólnot, a dostęp do niej często decydował o potęgze państw. Życie i praca związane z wodą to także źródło inspiracji dla artystów. Ich dzieła pozwalają przyjrzeć się codzienności w różnych regionach Azji i Oceanii.

POZYSKIWANIE POKARMU

Woda jest środowiskiem życia niezliczonych stworzeń – ryb, ssaków i skorupiaków – często stających się następnie ludzkim pożywieniem. Na wystawie prezentujemy eksponaty związane z tradycyjnymi metodami połowów, takie jak haczyk i pułapkę. Ma to zachęcić do refleksji nad obecnym podejściem do wykorzystania zasobów wodnych – uprzemysłowioną hodowlą ryb i nadmierną eksploatacją łowisk przez duże koncerny. Działania te mogą bowiem spowodować bezpowrotne wyginiecie niektórych gatunków żyjących w wodzie. Prowadzą także do wypierania tradycyjnych sposobów połowu, co jest zagrożeniem dla lokalnych społeczności w indyjskiej Kerali, Wietnamie czy na Filipinach, gdzie ludzie wciąż korzystają z małych łodzi i sieci. Efektem może być nie tylko utrata źródła utrzymania, ale i tożsamości kulturowej.

Rybak
Mjanma / Birma, 1 poł. XX w.
kość, drewno
15 x 5,5 x 3,8 cm
MAP 19875

Stary rybak
Wietnam, poł. XIX w.
drewno, laka
44 x 13 x 12 cm
MAP 9427

Rybołówstwo na Bali
Indonezja, Bali, lata 80. XX w.
farby wodne na płótnie
57 x 39 cm
podarowali Monika i Mieczysław Strzechowscy
MAP 21952

Rodzinne łowienie ryb
Peter Gixs
Papua Nowa Gwinea, Simbu, Kundiawa, 2001
akryl na płótnie
116 x 76 cm
MAP 19041

Pułapka na ryby
Vanuatu, Pentecost, lata 70. XX w.
włókno roślinne
30 x 46 x 43 cm
podarował Nicolai Michoutouchkine
MAP 9501

Wiersza to pułapka na ryby o bardzo charakterystycznej budowie. Ma ciasny, zwężający się lej, przez który ryba wpływa do środka, po czym nie jest w stanie wydostać się z pułapki. Wiersze znane są na bardzo dużym obszarze geograficznym, także w Polsce. Mają różnorodne kształty, jednak łączy je zasada działania i zastosowanie do budowy podobnych materiałów – splecionych giętkich włókien roślinnych. Wierszę ustawia się na dnie spokojnych zbiorników wodnych i przykrywa roślinami. Otwór bez leja powinien być wówczas zapchany. Otwiera się go po zakończeniu połowu, aby wyjąć ryby.

Łuk
Indonezja, Papua, Baliem, ok. 2016
drewno palmowe, rattan
124 × 3,3 cm
podarował Jan Cieplak
MAP 21051

Strzała na ptaki i ryby
Indonezja, Papua, Baliem, 2017
drewno, bambus, rattan
112 × 4 × 4 cm
podarował Jan Cieplak
MAP 21052

Łuk oraz strzała z rozgałęzionym grotem służą do łowienia ryb i są do tego wykorzystywane na Papui do dziś. Takimi narzędziami posługują się zazwyczaj mężczyźni. Stojąc na długiej, wąskiej łodzi na płytkim, spokojnym zbiorniku wodnym, mężczyzna strzela do ryby czasem z odległości nawet 7 m, a następnie odpychając się łukiem lub drągiem od dna, pod pływa i wyjmuję z wody strzałę oraz zdobycz.

Haczyk do połowu ryb
Wyspy Salomona, przed 1914
szyłkret, masa perłowa, sznurek, tworzywo sztuczne
7,5 × 1,5 × 2 cm
podarowali Mirosława Rinder i Jacek Wieczorek
MAP 15931

Rybak – szablon hafciarski
Chiny, 2 poł. XX w.
papier, wycinanie
9 × 6,5 cm
MAP 13588

Półów krabów
S. Djuprijany
Indonezja, Jawa, 1965
olej na płótnie
44 × 64 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 2195

Vũng Tàu jako miasto nadmorskie ma głęboko zakorzenioną kulturę związaną z rybołówstwem. Podobnie jak w innych prowincjach południowego wybrzeża Wietnamu, wśród tutejszych rybaków istnieje tradycja oddawania czci dużym gatunkom ryb i ssaków morskich, szczególnie wielorybom. Obecnie liczne święta poświęcone tym zwierzętom i piaszczyste plaże Vũng Tàu sprawiają, że miasto stało się również atrakcyjną miejscowością turystyczną.

Wietnam, lata 70. XX w.
fot. Janusz Eysymont,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 11/593

Przerwa w połowach narybku to tytuł nadany zdjęciu przez autora. Stojący w płytkiej wodzie mężczyźni trzymają na długich drewnianych drągach sieci, którymi łowią narybek. Posłuży on prawdopodobnie do zarybienia rzek lub stawów w celach hodowlanych.

Indonezja, 1970
fot. Janusz Polanowski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 97/357

Jezioro Tung-hu jest drugim co do wielkości jeziorem miejskim w Chinach. Jego nazwa – tłumaczona jako Jezioro Wschodnie – odnosi się do jego położenia we wschodniej części miasta Wuhan. Okolica jeziora nie tylko przyciąga pięknymi widokami, ale od dawna jest wykorzystywana również przez lokalnych rybaków. Szczególne znaczenie ma północno-zachodnie wybrzeże, którego liczne, nieduże zatoki zamieszkiwane są przez różne gatunki ryb, przede wszystkim karpie.

Chiny, ok. 1960
fot. Adam Tabor, ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 23/94

Obrazy rybaków łowiących na Bosforze oraz łodzi rybackich są integralną częścią stambulskiego krajobrazu i niemal symbolem miasta. Do dziś w dzielnicach Karaköy i Eminönü, położonych nad Zatoką Złoty Róg, można zobaczyć wiele targów rybnych i lokalnych restauracji serwujących świeżo złowione ryby i tradycyjne dania, takie jak *balık ekmek* (ryba w bułce), będące ważnym elementem kultury kulinarnej miasta.

Turcja, lata 60.–70. XX w.
fot. Monika Warneńska, ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP/86/1102

Nocne łowienie, znane w Japonii jako *ukai*, polega na używaniu pochodni do wabienia ryb. Rybacy, płynąc łodziami, łowią zwierzęta za pomocą sieci lub włóczyń. W tej tradycyjnej metodzie wykorzystuje się także kormorany, które są tresowane do łapania ryb.

Japonia, lata 20.–40. XX w.
fot. autor nieznany,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 120/24

Chińskie sieci rybackie – typ sieci biernych, popularny w Azji Południowej i Indonezji. Szczególnie słynie z nich miasto Koćin w indyjskim stanie Kerała, gdzie do dziś są używane. Sieci rozpina się na drewnianych konstrukcjach opuszczanych do wody za pomocą systemu lin i ciężarów.

Bangladesz, ok. 1980
fot. Jerzy Chociłowski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 14/2285

TRANSPORT

Transport wodny odgrywa zasadniczą rolę w komunikacji między miejscowościami i regionami zarówno wzdłuż wybrzeży, jak i głównych rzek. Już 5000 lat p.n.e. mieszkańcy Mezopotamii pływali łodziami z trzciny po wodach Eufratu i Tygrysu. Podobne konstrukcje znano także w dolinie Indusu i w starożytnych Chinach.

Łodzie wykorzystywano nie tylko do transportowania ludzi i dóbr, ale także podczas świąt i uroczystości, czego przykładem jest chińskie Święto Smoczych Łodzi. Związaną z nim tradycją są wyścigi łodzi w kształcie smoków.

W katalogu prezentujemy modele łodzi z różnych części Azji. Na uwagę zasługują materiały, z których zostały wykonane – suszone goździki, srebro czy szylkret pochodzący z pancerzy żółwi morskich. Choć modele pełnią funkcję dekoracyjną, oddają zróżnicowanie konstrukcyjne łodzi dostosowanych do lokalnych potrzeb.

Model statku żaglowo-wiosłowego typu *dhoni*
Malediwy, Ihuru, przed 1985
drewno polichromowane, tkanina syntetyczna
126 × 109 × 29 cm
podarowała Barbara Buczek-Płachtowa
MAP 8874

Model statku żaglowego
Warsztat Minggusa i Braci
Indonezja, Moluki, Ambon, 3. ćw. XX w.
goździki, drewno, miedź, mosiądz
49 × 58 × 11,3 cm
MAP 3563

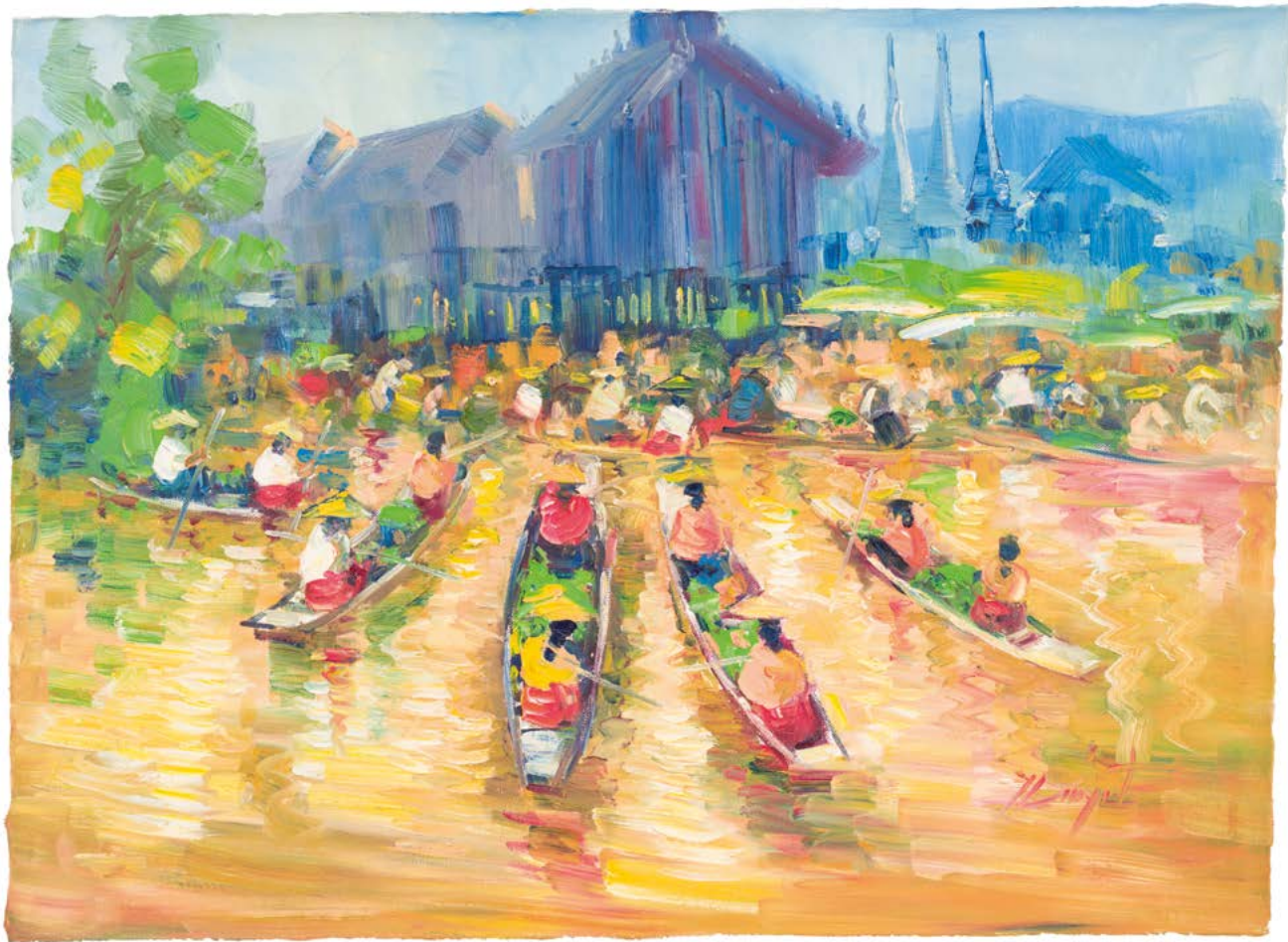
Modele statków z goździków zaczęto robić w epoce kolonialnej, kiedy europejskie wyprawy po przyprawy zaczęły docierać na wyspy dzisiejszej wschodniej Indonezji. Jednym z najbardziej pożądaných produktów były wówczas goździki, których używano w medycynie oraz jako kuchennej przyprawy. To wtedy, w XVIII w. zaczęto nawlekać goździki na druczane szkielety i tworzyć z nich modele statków, które stały się jednymi z pierwszych pamiątek turystycznych

przywożonych przez Europejczyków z zamorskich wypraw. Kształt statku prawdopodobnie nawiązuje do żaglowców Holenderskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej, służących do transportu dóbr.

Model łodzi typu *dżosohor*
Bangladesz, 4 ćw. XX w.
rattan, drewno
25 × 82 × 17 cm
podarował Nazema A. Choudhury
MAP 15544

W położonym w delcie Gangesu Bangladeszu łodzie są głównym środkiem transportu. Ten stosunkowo nieduży kraj przecina ponad 450 rzek i liczne starorzecza, często o dużej powierzchni. W trakcie monsunu, gdy rzeki wylewają, łodzie stają się właściwie jedynym sposobem na przemieszczanie. Rzeki są też ważnym źródłem pożywienia, dlatego kuchnia banglijska obfituje w dania z ryb. Najpopularniejszym rodzajem łodzi w Bangladeszu jest *sampan*. Słowo to pochodzi z języka

chińskiego i prawdopodobnie stamtąd model dotarł w inne rejony Azji i się rozprzestrzenił. W Bangladeszu istnieje wiele lokalnych odmian *sampanów*. Prezentowany typ wykształcił się w regionie Dżosohor, stąd jego nazwa. Charakteryzuje go zadaszenie w kształcie łuku, które nazywa się *choj* i służy do zabezpieczenia towarów przed deszczem i słońcem. Często są to także łodzie mieszkalne – w takim przypadku *choj* jest wyższy.

Targ na wodzie
U Ye Myint
Mjanma / Birma, 2 poł. XX w.
olej na płótnie
55 x 75 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 20226

Niegdyś w Azji Południowo-Wschodniej, a także na subkontynencie indyjskim targowiska na rzece i sprzedaż bezpośrednia z łodzi były zjawiskami powszechnymi. Rzeki niekiedy tworzyły bowiem jedyną sieć transportową, np. w dżungli. Dlatego u ich brzegów powstawały osiedla ludzkie. Współcześnie, wraz z rozwojem sieci drogowej i kolejowej, targi na wodzie straciły na znaczeniu, ale istnieją nadal jako atrakcja turystyczna.

Model żaglowca europejskiego (fregata)
Indonezja, 3 ćw. XX w.
srebro, filigran
8 x 11 x 2 cm
MAP 3501

Model tzw. chińskiej łodzi kwiatowej
Chiny, 1 poł. XX w.
srebro, drewno, emalia komórkowa, filigran,
granulacja, złocenie
31 x 26 x 13 cm
MAP 16376

Model łodzi rybackiej
Malezja, 3 ćw. XX w.
drewno polichromowane
15,5 x 44,5 x 17,3 cm
podarowała Ambasada PRL w Kuala Lumpur
MAP 4619

Model łodzi żaglowej z wiosłem typu yuloh
Chiny, 1 poł. XX w.
srebro, drewno
10 x 12,7 x 4 cm
MAP 16350

Sprzedawczyni warzyw na łodzi
A. Muang
Tajlandia, Kanchanaburi, 4 ćw. XX w.
farba wodna na skórze, wycinanie
48,5 × 35,5 cm
MAP 16541

Album z cyklem „53 Stacji Drogi Tokaido” –
przeprawa przez wodę
Ando Hiroshige (autor), Sanoya Kihee
(wydawnictwo)
Japonia, Honsiu, Tokio, 1840
drzeworyt barwny na papierze czerpanym
15,4 × 21,7 cm
podarował Jerzy Kozakiewicz
MAP 10011/1–56

Model statku typu *dżonka*
Wietnam, 3 ćw. XX w.
drewno, płótno bawełniane
28 × 28 × 7 cm
podarował Zbigniew Węglarz
MAP 5123

Wachlarzowate żagle *dżonek* są nierozdzielnie związane z wodnym krajobrazem południowych Chin oraz Wietnamu. Te niewielkie statki, pierwotnie wykorzystywane przede wszystkim do rybołówstwa i transportu rzeczno, z czasem przeszły istotną ewolucję konstrukcyjną i były również używane podczas dalekich wypraw oceanicznych. Mimo pozornie prostej budowy *dżonki* to prawdziwe arcydzieła inżynierii. Ich płaskodenne kadłuby umożliwiają sprawne poruszanie się po płytkich wodach, natomiast modułowa konstrukcja grodziowa zapewnia wyporność i pozwala na kontynuowanie rejsu nawet po uszkodzeniu jednej z sekcji kadłuba. Zastosowanie steru z przeciwwagą ułatwia z kolei precyzyjne manewrowanie, a wachlarzowate żagle, elastyczne i łatwe w obsłudze, można szybko zwinąć, co było niezwykle praktyczne podczas zmiennych warunków

pogodowych⁶. Właśnie te innowacyjne rozwiązania techniczne przyczyniły się do ogromnej popularności *dżonek*, które znalazły szerokie zastosowanie nie tylko w handlu i transporcie, ale również w działaniach wojennych.

⁶ Starszy Pirat Patryk, *Dżonka Chińska – dalekowschodni statek czy może rupieć*, *Żagle*, 2.10.2023, <https://zagle.org/statki-dzonka-chinska/> (dostęp: 1.09.2025).

Model barki królewskiej
Tajlandia, 2018
drewno polichromowane, szkło, tkanina syntetyczna
36 × 128 × 19 cm
podarowała Ambasada Tajlandii w Warszawie
MAP 21685

Królowie Tajlandii przyjmują imię Rama – wcielenia boga Wisznu, uważanego za ideał władcy – zgodnie z wierzeniem, że sam monarcha jest wcieleniem tego boga⁷. Królewskie barki ceremonialne ikonograficznie przedstawiają zatem Wisznu, a doroczna procesja na rzece w stolicy – Bangkoku – jest jednym z najważniejszych tamtejszych świąt. Kolejnymi elementami tej wielowiekowej tradycji są muzyka i pieśni. Barka o długości ponad 46 m ma kształt gęsi królewskiej. Jest pomalowana na złoty kolor, dekorowana laką i szkiełkami, a w dziobie ma frędzel z włosia jaka, sprowadzanego specjalnie w tym celu z Nepalu. Jej załoga liczy 68 osób, w tym śpiewaka i poczet sztandarowy.

⁷ Ch. Tingsanchali, *Royal Barge Procession in Thailand*, „The South East Asian Review” 2020/2021, t. 45/46, s. 119–129.

W centrum znajduje się pawilon z tronem dla władcy. Cała flota liczy 52 statki⁸. Rolą procesji barek jest umacnianie i legitymizowanie władzy królewskiej, pokaz jej splendoru i boskiego pochodzenia. Bogata symbolika, która jej towarzyszy, ma wskazywać na ciągłość władzy i jej pochodzenie od starożytnego królestwa Ajutthaji⁹.

⁸ *The Royal Barge Procession*, Bangkok Post, <https://www.bangkokpost.com/specials/royal-barge-procession/2019/> (dostęp: 31.07.2025).

⁹ M. Hurley, *Waterways of Bangkok: Memory and Landscape*, rozprawa doktorska, University of California, Irvine 2015, s. 101.

Bitwa morska
Ogata Gekko (autor),
Takekawa Risaburo (wydawca)
Japonia, ok. 1894–1900
drzeworyt barwny na papierze
37 × 73 cm
MAP 10559

Model statku typu džonka
Wietnam, 2 poł. XX w.
róg, szylkret, drewno
16,5 × 16 × 6 cm
podarował Edward Obertyński
MAP 12477

Model smoczej łodzi
Wietnam, 3 ćw. XX w.
drewno
13 × 21 × 5 cm
podarował Jerzy Wesołowski
MAP 12281

Model smoczej łodzi
Chiny, 1 poł. XX w.
srebro, drewno, złocenie, rytowanie
13,5 × 23 × 7,5 cm
MAP 16346

Model łodzi typu sampler
Wietnam, 3 ćw. XX w.
bambus, włókno roślinne
9,8 × 20,3 × 5,9 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 20623

Święto smoczych łodzi
Chiny, 2 poł. XX w.
haft na jedwabiu nićmi z opłotem z papieru
złoconego
40 × 60 cm
MAP 22296

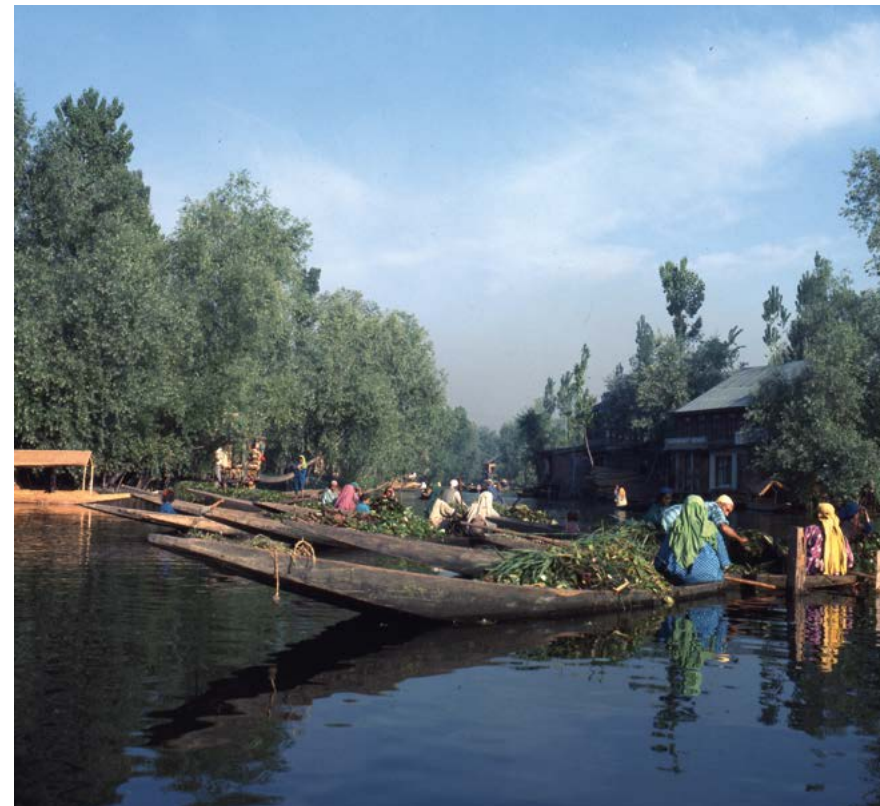
Święto Smoczych Łodzi (*Duanwu Jie*) jest jednym z czterech najważniejszych świąt chińskich. To święto ruchome, przypadające na piąty dzień piątego miesiąca kalendarza księżycowego, zazwyczaj w czerwcu. Według tradycji święto związane jest z poetą i politykiem Qu Yuanem, który w 278 r. p.n.e. rzucił się do rzeki Miluo w wyrazie protestu przeciw skorumpowanej władzy. Legenda głosi, że rybacy ruszyli na łodziach, by go ratować. Wydarzenie stało się pierwowzorem

współczesnych wyścigów smoczych łodzi. Biorące w nich udział łodzie mają charakterystyczną, długą i wąską budowę, a ich dzioby zdobia rzeźbione głowy smoków. Obsługiwane są przez kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu wioślarzy, którzy wiosłują zgodnie z rytmem bębna, pod przewodnictwem nawigatora, również znajdującego się na pokładzie. Wyścigi te są nie tylko widowiskowym elementem święta, lecz także wyrazem wspólnoty i hołdem dla tradycji.

W niektórych regionach Azji łodzie są najwygodniejszym i najszybszym środkiem transportu, a rzeki – przestrzenią, w której tętni życie. Kobiety w łodziach spotykają się o poranku, aby sprzedać lub kupić potrzebne im produkty, przede wszystkim owoce i warzywa, ale też przyprawy i ryby.

Indonezja, Kalimantan, 2013
fot. Paulina Matuszewska, ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 51/1

Zdjęcie ukazuje targ warzywny na jeziorze Dal, wokół którego rozciąga się miasto Śrinagar, przecinane licznymi kanałami. Łodzie są więc tutaj ważnym środkiem transportu dla ludzi i towarów, a także atrakcją turystyczną. Postępujące w ostatnich latach zanieczyszczenie wód oraz zmiany klimatyczne, które powodują wysychanie jeziora, sprawiają jednak, że na targ uczęszcza coraz mniej osób.

Indie, Kaszmir, Śrinagar, lata 70. XX w.
fot. Jerzy Chociłowski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 14/2358

Wywodzące się ze starożytnych Chin Święto Smoczycy Łodzi z czasem przekształciło się w wydarzenie sportowe. Obecnie organizowane są widowiskowe regaty, którym towarzyszą różnorodne atrakcje kulturalne. Wyścigi smoczycy łodzi są organizowane nie tylko w Chinach, lecz także w innych krajach na całym świecie, szczególnie tam, gdzie mieszka społeczność chińskiego pochodzenia.

Singapur, 2013
fot. Jnzi, CC BY 2.0

NACZYNIA NA WODĘ

Choć picie wody jest najbardziej podstawową czynnością, wiele kultur nadało jej wyjątkowy charakter, tworząc do tego celu wyszukane naczynia. Zastosowanie szlachetnych materiałów i oryginalnych kształtów zmieniało gaszenie pragnienia w elegancki rytuał. Niektóre typy naczyń były przeznaczone wyłącznie do wody do picia, a ich forma różni się np. od dzbanów na wodę do mycia.

Do przechowywania wody często stosowano naczynia gliniane, których naturalnie porowata struktura pozwalała na przesiąkanie wilgoci na zewnątrz, co w efekcie powodowało chłodzenie ich zawartości. Z kolei manierki, służące do przewożenia wody podczas podróży, zwykle miały proste formy i były wykonane z nietłukących materiałów, takich jak skóra czy metal.

Współcześnie wybierając do podobnych celów plastikową butelkę jednorazową, pamiętajmy, że szacowany okres jej rozkładu wynosi aż tysiąc lat!

Manierka
Indonezja, Papua, Baliem, 2 poł. XX w.
tykwa, drewno, włókno roślinne,
pióra kazuara
31 × 10 × 10 cm
MAP 19183

Manierka na wodę pochodzi z Papui – leżącej na wyspie Nowa Gwinea prowincji Indonezji. Do jej wykonania użyto lokalnie dostępnych materiałów, takich jak tykwa (dyniowata roślina, której owoców po wydrążeniu i wysuszeniu używa się m.in. jako pojemników), włókna roślinne oraz pióra kazuara – nieletniego ptaka żyjącego tylko na tej wyspie oraz w północno-wschodniej Australii. Oplot z włókien roślinnych jest tak przemyślany i skonstruowany, aby umożliwić postawienie manierki lub jej przywiązywanie i łatwe przenoszenie podczas podróży.

Manierka
Afganistan, 2 poł. XX w.
skóra, tkanina bawełniana, drewno, haft
42 × 27 × 18 cm
MAP 13787

Naczynie kendi
Japonia, Kiuisu, Arita, XVII–XVIII w.
porcelana malowana podszkliwnie kobaltem
22,5 × 18 × 15 cm
MAP 14600

Naczynie kendi
Indonezja, Kalimantan, 3 ćw. XX w.
głina toczona na kole garncarskim,
modelowanie
25,5 × 15,1 × 18,5 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 2588

Naczynie kendi
Chiny, Indonezja (oprawa), XVIII–XIX w.
porcelana malowana podszkliwnie kobaltem,
srebro, repusowanie, rytowanie
28 × 18,7 × 12,4 cm
MAP 14725

Naczynie składa się z okrągłego brzuśca, szyjki służącej do trzymania i napełniania kendi oraz dzióbka, przez który wlewa się wodę do ust bez konieczności dotykania jego powierzchni. Nazwa pochodzi prawdopodobnie od sanskryckiego słowa *kunda*, które oznacza naczynie na wodę, mające jednak inny kształt niż kendi pochodzące z Azji Południowo-Wschodniej. Kendi wytwarzane były na terenach dzisiejszej

Indonezji już w VIII w. Od XIV do XIX w. wyrobiano je głównie w Chinach i eksportowano do Azji Południowo-Wschodniej. Kształty naczyń zmieniały się w ciągu lat, jednak ich zasadnicze elementy i funkcja pozostawały niezmiennie. Często dekorowano je kobaltowymi malowidłami podszkliwnymi na białym tle, kojarzonymi z Chinami. Srebrne okucia dodawano później, już na Jawie lub Bali. Importu z Chin zaprzestano w XIX w. Nadal wytwarza się jednak kendi lokalnie i z nich korzysta¹⁰.

¹⁰ M. Sullivan, *Kendi*, „Archives of the Chinese Art Society of America” 1957, nr 11, s. 40–58.

Dzban *oftoba*
Chikojať Latipowa
Tadżykistan, lata 80. XX w.
głina lepiona, angobowana, polichromowana
24 × 23 × 19 cm
MAP 12621

Powszechnie używane w Azji Centralnej naczynia do przechowywania wody i produktów mlecznych tradycyjnie były wytwarzane z gliny. Gliniane naczynia, jak dzbanki na wodę, mają przede wszystkim właściwości chłodzące i pozwalające zachować płynowi świeżość. Wśród społeczności wiejskich i koczowniczych, m.in. na oddalonych terenach górskich

Pamiru, naczynia z gliny były wytwarzane na domowy użytek lub na sprzedaż wyłącznie przez kobiety. Jeszcze w 2. poł. XX w. w wioskach Pamiru procesowi powstawania naczyń, który polegał na lepieniu z czerwonej gliny, wygładzaniu na kole obrotowym, malowaniu i wypalaniu, towarzyszyły specjalne pieśni i obrzędy związane z symboliką płodności. W kulminacyjnym momencie, jakim było wypalanie, utożsamiane z „narodzeniem naczynia”, mężczyźni nie mogli nawet być obecni. Lepiona ceramika z tego regionu wyróżnia się niezmiennością form i zdobień, które tworzą szerokie, nieregularne linie i abstrakcyjne wzory w odcieniach brązu, malowane za pomocą grubego patyka naturalnymi barwnikami.

Naczynie w kształcie kaczki – urdak
Ismaildżon Kamiłow
Uzbekistan, Kotlina Fergany, Risztan, 2020
głina lepiona, angobowana, malowana
podszkliwnie
13,6 × 18,1 × 9,1 cm
MAP 22281

Naczynie gliniane w kształcie kaczki jest charakterystycznym wyrobem ceramicznym używanym jako dzban na wodę lub wino, wykorzystywanym zarówno w życiu codziennym, jak i podczas specjalnych okazji na terenach Uzbekistanu, w Kotlinie Fergany zamieszkiwanej przez Uzbeków i Tadżyków. W języku uzbeckim naczynie jest nazywane *urdak*, czyli „kaczka”, natomiast w języku tadżyckim określane jako *obdasta* od *ob* – „woda” i *dasta* – „ręka”¹¹. Tego typu naczynia powstają do dziś przede wszystkim w Risztanie, w warsztatach kuzagarów – garncarzy, specjalizujących się w tworzeniu naczyń korpusowych, którzy formują oddzielnie poszczególne części *urdaka*: brzusiec, ucho i wylew. Risztańskie *urdaki* charakteryzują

się intensywną, błękitną kolorystyką, używaną dzięki użyciu tradycyjnego szkliwa *iszkor*, powstającego ze spopielonych roślin o bogatej zawartości potasu. Naczynia przypominające kształtem kaczkę nawiązują do upowszechnionej w sztuce islamu formy metalowych naczyń na wodę w kształcie ptaków lub innych zwierząt. Naczynia w formie różnych zwierząt, w Europie znane jako akwamanile (łac. *aqua* – woda, *manus* – ręka), występowały także w średniowieczu i pełniły funkcje rytualne, m.in. służyły do obmywania rąk w kościele².

11 E. Gyul, *Art Encyclopedia: Terms related to the traditional art of Uzbekistan*, Tashkent 2023, s. 244.

12 E. Gyul, *Rishtan “ducks” – utility, magic and beauty*, [w:] *Rishtan ceramics*, Tashkent 2021, s. 229.

Dzban *tańpha*
Nepal, Kotlina Kathmandu, Thimi, 1978
glina toczona na kole garncarskim,
modelowana
25 × 17 × 19 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 5482

Miejscowości Thimi i Bhadgaon (Bhaktapur) w dolinie Kathmandu w Nepalu słyną z glinianej ceramiki i garncarstwa. Produkcją zajmowali się tu wyłącznie Newarowie z kasty Pradžapat wyznający hinduizm. Badania archeologiczne w regionie dowiodły, że rzemiosło to funkcjonuje tam od wieków. Duże skupisko pracowni ceramicznych na małym terenie – jeszcze w latach 70. XX w. było ich 1000 – sprawiło, że różnorodność

form i ornamentyki była tam największa na subkontynencie indyjskim. W okolicach obu miejscowości znajdują się bogate złoża wysokiej jakości szarej i czarnej gliny. Wykopaną glinę sezonuje się przez rok, a następnie wyrabia ręcznie. Naczynia z niej wykonywane służą do przechowywania produktów ciekłych i stałych, w tym wody, a ich pojemność waha się od 12 do 80 litrów. By zmniejszyć ich porowatość i przepuszczalność, a także zwiększyć trwałość, wypala się je dwukrotnie, a następnie poleruje¹³. Przechowywana w takich dzbanach woda długo zachowuje świeżość i utrzymuje niską temperaturę.

¹³ J. Birmingham, *Traditional Potters of the Kathmandu Valley: An Ethnoarchaeological Study*, „Man” 1975, t. 10(3), s. 370–386.

Dzban *ghagri*
Nepal, Kotlina Katmandu, Thimi, 1978
glina toczona na kole garncarskim,
modelowana, rytowana
35 × 35 × 35 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 5483

Dzban
Irak, ok. 500 p.n.e.
glina toczona na kole garncarskim
24,5 × 14 × 14 cm
podarował Józef Osek
MAP 17363

DOSTĘP DO WODY JAKO PRAWO CZŁOWIEKA

Według szacunków ONZ do 2050 r. ponad połowa światowej populacji będzie zagrożona deficytem wody pitnej. Ten narastający problem jest wywoływany m.in. przez zmiany klimatyczne, rosnące zaludnienie oraz rozwój przemysłu. Dotyka on chociażby Chin i Azji Centralnej, a najbardziej jaskrawym przykładem zmagania się z tą kwestią są Indie. Główne problemy to wyczerpywanie się wód gruntowych i zanieczyszczenie wód powierzchniowych, kolejnym jest zanikanie stawów czy jezior.

Widok kobiet niosących dzbany z wodą to nie tylko sielankowe sceny z przeszłości, które inspirowały artystów, ale wciąż codzienność w wielu regionach. Brak dostępu do wody to problem społeczny, prowadzący do poważnych nierówności – kobiety zajmujące się jej przynoszeniem dla swych rodzin nie mają czasu na edukację czy podjęcie pracy zarobkowej. Zapewnienie wody pitnej wszystkim ludziom jest zatem jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego świata.

Krażek do noszenia naczyń na głowie – *idoni*
Indie, Radżasthan, 3 ćw. XX w.
tkanina bawełniana, muszle *kauri* (porcelanki)
2,5 × 13,5 × 13,5 cm
podarował Krishna Kumar Jajodia
MAP 8037

Jednym z zadań kobiet było i nadal czasem jest noszenie wody do domu ze studni lub stawu. *Idoni* to krażek wykonany ze zwiniętego kawałka bawełnianej tkaniny. Stawiano na nim dzban z wodą, by nieść go na głowie. *Idoni* używa się również dziś jako podstawy do mniejszych naczyń na wodę, wykorzystywanych podczas świąt i rytuałów. Obrazy kobiet nabierających wodę ze studni lub noszących dzbany na głowie stały się idyllicznym wizerunkiem Radżasthanu – pustynnego stanu północno-zachodnich Indii. Wędrówkom tym towarzyszyły pieśni, również nazywane *idoni*, opowiadające zabawne lub smutne historie związane z tym obowiązkiem¹⁴.

14 B. Dwivedi, *Classical Music in the Rajasthani Folk Tradition: The Langa–Manganiar Music*, „IIS University Journal of Arts” 2022, t. 10(3), s. 437.

Spopularyzowane już w okresie nowożytnym przez malarzy miniatur, odnajdujemy je wciąż we współczesnych sztukach, w tym w kinie Bollywood. Popularne były również historie i obrazy, w których kobiety częstowały wodą strudzonych wędrówką wojowników, a także zasadzki na dziewczęta przy studni. Ten romantyzowany motyw usprawiedliwiał rzeczywistą przemoc mężczyzn wobec kobiet.

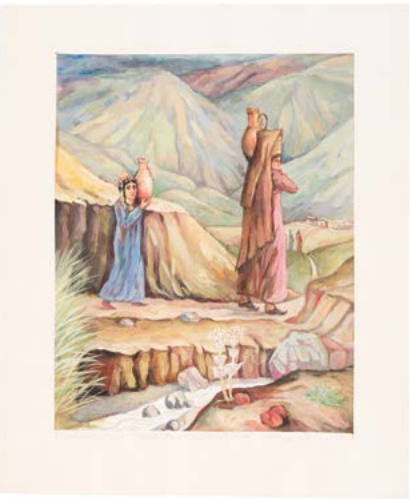
Kobieta z dzbanem
Indie, przed 1984
piaskowiec różowy
40 × 13,5 × 7,5 cm
MAP 7671

Kobiety przy studni
Indie, Radżasthan, XX/XXI w.
olej na drewnie
30,5 × 91,5cm
podarował Maciej Góralski
WPL/2016/62

Kobieta z dzbanem
Palestyna, 3 ćw. XX w.
wapień zbity
16,5 × 3,9 × 2,6 cm
podarowali Brygitta i Wawrzyniec
Węclewiczowie
MAP 6666

Górskie źródło
Meret Kłyczew
Turkmenistan, 1997
gwasz na papierze
44 × 35 cm
MAP 15607

Na większości indonezyjskich wysp dostęp do wody pitnej jest dość powszechny. Są jednak wyjątki, takie jak wyspa Palau, na której nie ma źródeł wody pitnej, w związku z czym musi być ona pozyskiwana z deszczu lub w procesie destylacji pary geotermalnej. Pozyskiwaniem wody, także pobieraniem jej ze studni, najczęściej zajmują się kobiety, a dziewczęta są do tej roli przygotowywane od wczesnego dzieciństwa; w niektórych regionach także współcześnie.

Indonezja, 1970
fot. Janusz Polanowski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 97/3092

Również w miastach dostęp do bieżącej wody w domach bywa utrudniony, dlatego władze lokalne zapewniają studnie miejskie. Zaopatrzenie domu w wodę najczęściej było i gdzieś nadal jest obowiązkiem kobiet, które zajmowały się domem i dziećmi, stąd widok bawiących się w pobliżu gromadek małych dzieci.

Nepal, Kathmandu, 1978
fot. Andrzej Wawrzyniak,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 1/4330

Na zdjęciu wykonanym w latach 70. XX w. kobiety niosą na głowach dzbany metalowe i gliniane. Dziś konieczność noszenia wody jest mniejsza, więcej osób ma ją w swoich domach, ale takie widoki są wciąż spotykane. Do transportu i przechowywania wody służą plastikowe dzbany o tych samych kształtach i zdobieniach, lecz najczęściej w intensywnych kolorach.

Indie, Radżasthan, lata 70. XX w.
fot. Jerzy Chociłowski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 14/2651

POLA RYŻOWE

Ryż to jedno z najczęściej uprawianych zbóż na świecie. Jest podstawą kuchni m.in. Chin, Indii, Indonezji, Wietnamu czy Japonii. Rośnie zanurzony w wodzie, a jego uprawa na uformowanych przez człowieka tarasach lub w deltach rzek od wieków kształtuje krajobraz, jednocześnie inspirując artystów. Współczesna masowa uprawa ryżu wymaga jednak intensywnego nawadniania i nawożenia, w efekcie którego szkodliwe substancje przedostają się do gleby i rzek. Cykl uprawy tego zboża jest w dodatku uzależniony od nadejścia monsunu, co wyznacza nie tylko porę prac polowych, lecz także rytm życia milionów ludzi na świecie. W związku z tym ryż ma ogromne znaczenie kulturowe. W wielu miejscach obchodzi się nawet święta związane z jego zbiorami.

Sadzenie ryżu
Hoang Tich Chu
Wietnam, 1985
laka na drewnie
60 x 80 cm
MAP 10194

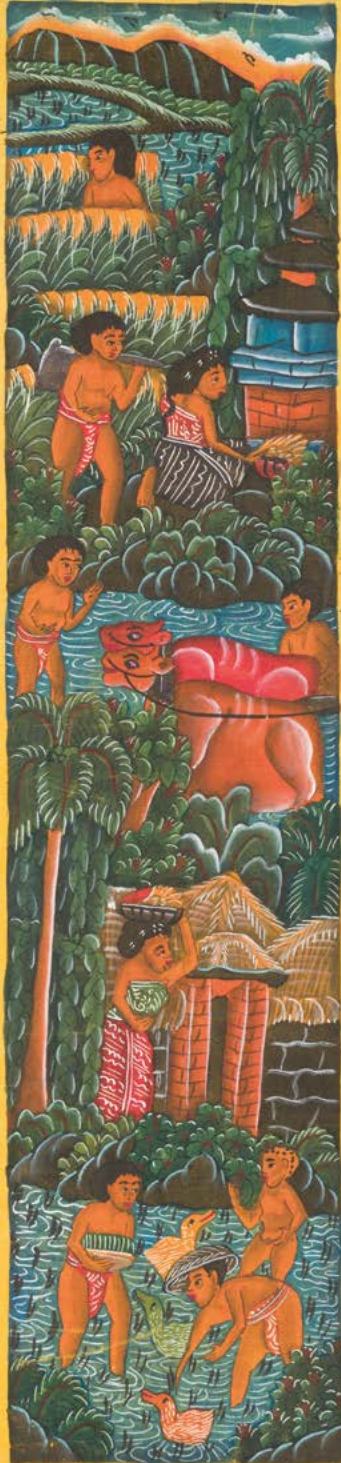
Pora sadzenia ryżu VII
Yap Hian Tjay
Indonezja, 2000
farby wodne na papierze
57 x 76 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 17574

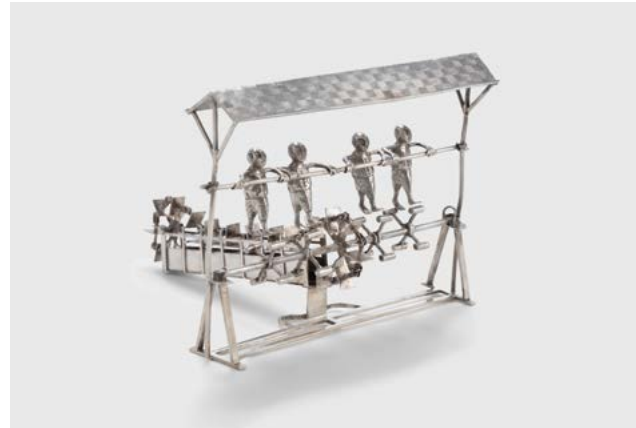
Pola ryżowe
Thanh Le
Wietnam, 2 poł. XX w.
laka na drewnie, złocenie
60 x 123 cm
MAP 18594

Obraz sygnowany nazwiskiem artysty Thanh Le to przykład tradycyjnego malarstwa wietnamskiego wykonanego techniką lakową na drewnianym podobrazii. Przedstawia cztery postacie pochylone nad zalanym wodą polem, sadzące ryż o zmierzchu, przy blasku zachodzącego słońca. Mimo prostoty kompozycja dobrze oddaje trud codziennej pracy i wysiłek związany z uprawą ryżu – jednego z najważniejszych zbóż w Azji, będącego jednocześnie jednym z fundamentów gospodarki i kultury Wietnamu.

Tradycyjna uprawa ryżu odbywa się na zalanych wodą polach, często uformowanych w tarasy na zboczach wzgórz, co pozwala wykorzystać nawet nierówny teren. Proces ten obejmuje wysiew nasion w szkółkach, przesadzanie młodych sadzonek na podmokłe pola oraz ich osuszanie przed zbiorami.

Uprawa ryżu w balijskiej wiosce
Indonezja, Bali, lata 80. XX w.
farby wodne na płótnie
84 × 22,5 cm
podarowali Monika i Mieczysław
Strzechowscy
MAP 21954

Model urządzenia nawadniającego
Chiny, 1 poł. XX w.
srebro, kucie
10,2 × 12,5 × 12,7 cm
MAP 16339

Pola ryżowe
Jivya Soma Mashe
Indie, Maharashtra, Thana, grupa Warli,
lata 80. XX w.
farby wodne na papierze
29,3 × 45,5 cm
podarował A. K. Misra
MAP 11551

Ze starożytnych Chin wywodzi się urządzenie nawadniające, rozpowszechnione także w Wietnamie, które pozwala przenosić wodę z dolnych kanałów na wyżej położone pola ryżowe. Było ono obsługiwane zazwyczaj przez jedną do czterech osób. Współcześnie również kanały rozpraszają wodę w Wietnamie, ale powtarzające się susze powodują ich wysychanie, a w efekcie wnikanie do gleby słonej wody z morza, co jest zagrożeniem dla upraw.

Wietnam, lata 60.–70. XX w.
fot. Monika Warneńska, ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 86/727

W wielu miejscach sadzenie ryżu nadal odbywa się ręcznie. Siewki ryżu przygotowane są wcześniej w szkółce, następnie związane w pęczki i przenoszone na docelowe, zalane wodą pole. Tam sadzone są w regularnych odstępach pozwalających im na właściwy wzrost.

Chiny, 1960
fot. Adam Tabor,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 23/272

Tarasowe pola ryżowe pozwalają na wykorzystanie pod uprawy także górskich zboczy. Oddzielone groblami poletka nawadniane są dzięki skomplikowanemu systemowi irygacyjnemu, który wymusza współdziałanie przedstawicieli lokalnych społeczności, w decydujący sposób wpływając na ich relacje.

Indonezja, lata 70. XX w.
fot. Alina i Jerzy Markiewiczowie,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 106/272

DESZCZ

Pora deszczowa wyznacza cykl życia w wielu społecznościach. Południowe i wschodnie obszary Azji są uzależnione od monsunu – wiatru, który w porze letniej przynosi deszcz. W regionach pustynnych, takich jak Azja Południowo-Zachodnia, deszcz jest jednak rzadkością. W wielu społecznościach znane są w związku z tym rytuały dostosowane do lokalnych potrzeb – przywoływania lub odpędzania deszczu – w których wykorzystuje się m.in. instrumenty muzyczne.

Niestety współcześnie zmiany klimatyczne zakłócają cykl natury. W Indiach coraz bardziej nieprzewidywalne monsuny prowadzą do naprzemiennych powodzi i suszy. W 2021 r. chińska prowincja Henan doświadczyła największych opadów od tysiąca lat. Ulewne deszcze stwarzają także wyzwanie dla infrastruktury miast w regionach pustynnych, czego przykładem była powódź w Dubaju w 2021 r.

Peleryna przeciwdeszczowa *ilit*
Indonezja, Papua, Tingilimo, 2001
liść bananowca (?), włókno roślinne
105 x 45 cm
MAP 19198

Asmatowie, zamieszkujący południowo-zachodnie wybrzeża Nowej Gwinei, są znani z umiejętnego wykorzystania zasobów naturalnych w codziennym życiu. W ich kulturze powszechne jest tworzenie prowizorycznych osłon przed deszczem z dużych liści, takich jak liście palmowe czy bananowca. Te naturalne „parasole” są łatwe do wykonania i skutecznie chronią przed opadami w tropikalnym klimacie regionu.

Bęben typu *dong son*
Mjanma / Birma, ok. 1950
blacha brązowa
51 x 63 x 63 cm
podarowali Andrzej Pacek i Marek Stańczyk
MAP 20555

Instrument ten znany jest powszechnie jako bęben *dong son*. Pierwszy człon tej nazwy związany jest z jego wyglądem i sposobem gry na nim, które są analogiczne do bębnów. Drugi człon odnosi się natomiast do kultury Dong Son, rozwijającej się m.in. na terenach dzisiejszego Wietnamu od VIII do II w. p.n.e. Jej przedstawiciele jako pierwsi wykonywali tego typu instrumenty muzyczne. Zgodnie z klasyfikacją muzykologiczną

omawiany instrument to gong, gdyż jest w całości wykonany z metalu, podczas gdy bębny mają skórzaną membranę. W Azji Południowo-Wschodniej bębny z brązu używane były jako instrumenty muzyczne, ale przede wszystkim odgrywały rolę kultową oraz były znakiem zamożności ich właściciela. Uwagę zwracają dekoracje, wśród których wyróżniają się figurki interpretowane jako żaby. Rozmieszczone są zwykle na płycie rezonansowej, symetrycznie w czterech miejscach. Bywają ułożone po jednej lub po kilka, piętrowo. Badacze przypuszczają, że symbolizują deszcz, co sprawia, że łączą grę na bębnach z przywołującymi go rytuałami.

Miesiąc sawan (pora deszczowa w Indiach)
 Hardew Singh
 Kanada, 1985
 litografia na papierze
 42,5 × 30,5 cm
 podarował Autor
 MAP 8989

Deszcz
 Phung Pham
 Wietnam Północny, lata 70.–80. XX w.
 drzeworyt na papierze
 29 × 29 cm
 podarował Andrzej Wawrzyniak
 MAP 10871

Łodzie przy nabrzeżu
 Japonia, 1 poł. XX w.
 drzeworyt barwny na kartonie
 9 × 14 cm
 MAP 13251

Wybrzeże w deszczu
 Japonia, 1 poł. XX w.
 drzeworyt barwny na kartonie
 9 × 14 cm
 MAP 13246

Ujście rzeki o świcie
 Japonia, 1 poł. XX w.
 drzeworyt barwny na kartonie
 9 × 14 cm
 MAP 13247

Gwizdek *chushtak*
Karimowa
Tadżykistan, lata 80. XX w.
głina lepiąca, polichromowana
18,5 × 9,5 × 5,5 cm
MAP 11887

Lepione z jednego kawałka gliny i malowane figurki w kształcie fantastycznych zwierząt pełniące funkcję gwizdków, zwane *chushtakami*, należą do popularnych przykładów sztuki w Azji Centralnej. *Chushtaki* są jednocześnie zabawkami dla dzieci i instrumentami o znaczeniu magicznym. Ich geneza wywodzi się z przedmuzułmańskich wierzeń perskich. Według tradycji wydobywający się z nich w czasie równonocy wiosennej dźwięk miał sprowadzać deszcz i urodzaj. *Chushtaki* są popularne do dziś w niektórych regionach Tadżykistanu i Uzbekistanu, gdzie używane są podczas obchodów perskiego Nowego Roku – *Nouruzu*. Miały przeganiać zimą i przywoływać wiosnę.

Smok nad falami
Chiny, 2 poł. XX w.
bibuła wycinana, akwarela
19 × 13 cm
podaowała Irena Sławińska
MAP 15264

Chiński smok *lóng* jest jedną z najbardziej cenionych i uwielbianych postaci mitologicznych w kulturze Chin. Symbolizuje potężne i pomyślne moce, przede wszystkim władzę nad wodą i pogodą. Według tradycyjnych wierzeń zrasza ziemię deszczem w czasie suszy, zapewniając urodzaj i dobrobyt. W przeciwieństwie do smoka w kulturze europejskiej chiński smok nie niesie ze sobą agresywnych czy groźnych konotacji. Przeciwnie – uosabia

harmonię, szczęście i opiekę nad ludźmi. Jednocześnie jest symbolem cesarskiej władzy i kultury Chin; sam cesarz bywał określany jako „Syn Smoka”. Termin zaś „potomkowie Smoka” jest używany przez Chińczyków jako wyraz tożsamości etnicznej, podkreślający ich dumę narodową i ciągłość tradycji. Smok pozostaje dziś ważnym elementem chińskiej sztuki, ceremonii oraz symboliki.

WODA W WIERZENIACH

„Ciemność zalegała nad bezmiarem wód, a Duch Boży unosił się nad wodami” (Rdz 1, 2) – te słowa z Księgi Rodzaju odnoszą się do symbolicznego znaczenia wody jako pierwotnego chaosu, z którego powstał świat. Także w wielu innych religiach i kulturach początek świata jest związany z wodą, a ziemia wyłania się z niej, często dzięki interwencji bogów – jak w wierzeniach społeczności z Indii, wysp Polinezji i Mikronezji czy starożytnej Mezopotamii.

Woda jest przy tym obecna w licznych obrzędach – może przynosić duchowe oczyszczenie, dawać błogosławieństwo lub uzdrawiać, jest też elementem rytuałów inicjacyjnych i pogrzebowych.

ŻYWIOŁ DWOISTEJ NATURY

Woda w wierzeniach ma znaczenie zarówno pozytywne, jak i negatywne. W wielu tradycjach jest wiązana z początkami życia na Ziemi. W hinduizmie w opowieściach o stworzeniu świata istotną rolę odgrywają prawody wypełniające całą przestrzeń, symbolizujące chaos i potencję. W jednej z wersji mitu kreacyjnego bóg Wisznu, oddając się błogiej rozkoszy, pływa po oceanie na ciele węża Ananty aż do chwili, gdy rozpoczyna się proces stwarzania. Podobnie legenda o powstaniu Papui-Nowej Gwinei głosi, że dawniej świat składał się z bezkresnego oceanu. Pierwotny krokodyl wyniósł na swoich plecach muł z dna na powierzchnię, tworząc pierwszy ląd. Gdy wzeszło słońce, z jego otwartej paszczy wyłonili się ludzie i zwierzęta, którzy wspólnie zamieszkali ziemię na jego grzbiecie.

Potężna siła wody często budziła u ludzi lęk. Dlatego w wielu kulturach, szczególnie na terenach nadmorskich, znane są postaci bogów opiekuńczych, chroniących żeglarzy, rybaków czy podróżnych. Przykładem jest chińska bogini Mazu o łagodnym obliczu, ukazywana w dostojnych szatach i nakryciu głowy, a także indyjska Wahanwati, przedstawiana na statku z rozwiniętymi żaglami.

Bogini Wahanwati – patronka rybaków
Lal Lakshman Bhai
Indie, Gudźarat, 1987
farby wodne na tkaninie bawełnianej,
druk stemplem
109 × 70 cm
podarował A. K. Misra
MAP 11632

Bogini Mazu – patronka rybaków
Tajwan, ok. połowy XX w.
drewno polichromowane
25 × 14 × 12,5 cm
MAP 21703

Według legendy Mazu była córką rybaka, obdarzoną niezwykłą zdolnością opuszczania ciała podczas snu. Pewnej nocy dzięki tej umiejętności udało jej się uratować ojca i braci podczas gwałtownego sztormu. Niestety najmłodszego brata nie zdołała ocalić, co stało się dla niej motywacją do poświęcenia się opiece nad wszystkimi rybakami i żeglarzami narażonymi na niebezpieczeństwa podczas żeglugi.

Mazu czczona jest przede wszystkim jako patronka rybaków i marynarzy, szczególnie na południowym wybrzeżu Chin, Tajwanie oraz w Wietnamie. Kult bogini wywodzi się z tradycji ludowej, w której z czasem Mazu została uznana za boską opiekunkę mórz i oceanów, a jej postać połączona z ochroną i bezpieczeństwem podczas podróży morskich. Zyskała status bogini, której kult rozprzestrzenił się wraz z migracjami ludności zamieszkującej wybrzeża Azji Południowo-Wschodniej. Jedną z najstarszych świątyń poświęconych Mazu znajduje się u wybrzeży dzisiejszego Makau. Zgodnie z przekazem, gdy portugalscy żeglarze po raz pierwszy dotarli do tych brzegów w XVI w., zapytali lokalną ludność o nazwę tego miejsca. Ci wskazali świątynię, odpowiadając „A-Ma-Gao” (co w języku Minnan oznacza „Zatoka Mazu” lub „Miejsce Mazu”). Portugalczycy zinterpretowali tę nazwę jako „Macau” i tak powstało europejskie określenie tego terytorium.

Mitologia 2
Kalidas Karmakar
Bangladesz, 1978
akwaforta i akwatinta na papierze czerpanym
21 × 35 cm
podarował Autor
MAP 4397

W tej artystycznej interpretacji mitu o stworzeniu świata Kalidas Karmakar symbolicznie przywołuje wątki z różnych tradycji hinduizmu. Odwołuje się do mitu o stworzeniu świata, gdy na początku nie było nic poza bezkresnym oceanem prawód. Bóg Wisznu pływał po nim, odpoczywając na ciele wielkiego węża. Z pępka boga wyrósł lotos, a w nim siedział bóg Brahma, który następnie stworzył świat. Inny mit mówi o złotym jajku, które wyłoniło się z prawód. W środku siedział bóg Brahma, a gdy jajo się otworzyło, wydobyła się sylaba „om” i tak rozpoczął się proces stwarzania świata¹⁵.

Na grafice pośród bezkresnych wód unosi się lotos, na którym siedzi bóg. W rogu znajduje się sylaba „om” – pierwsza mantra, pierwszy dźwięk. Wokół lotosu artysta dodał strofę w sanskrycie oraz postać kobiety, przypominając, że siłą sprawczą jest energia żeńska – Śakti, a każdemu bogu towarzyszy jego małżonka, bez której żadne działanie nie może się rozpocząć¹⁶.

15 C. Dimmitt, J.A.B. van Buitenen, *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Puranas*, Philadelphia 1978, s. 30–35.

16 *Ibidem*, s. 221–226.

Matsja (wcielenie boga Wisznu) walczący z demonem Śankhą pośród wód oceanu Indie, Orisa, 4 ćw. XX w. farby wodne na tkaninie bawełnianej 20,2 × 25,5 cm MAP 14910

Bóg Wisznu jest jednym z trzech najważniejszych bogów hinduizmu. Odpowiedzialny jest za podtrzymywanie istnienia świata. Jedną z jego wyjątkowych cech jest to, że ma swoje awatary, czyli wcielenia, które rodziły się specjalnie w celu wypełnienia jakiejś misji, która miała zapobiec destabilizacji wszechświata. Pierwszym jego wcieleniem jest Matsja, co w sanskrycie dosłownie oznacza „ryba”. Ukazywany jest często jako pół-człowiek, pół-ryba, z ciałem wychodzącym z otwartego pyska ryby. Wcielenie to pojawia się już w Wedach – najstarszych świętych księgach hinduizmu. Podczas wielkiego potopu Matsja ratuje pierwszego człowieka – Manu, kazać mu wcześniej zbudować łódź. Gdy nadszedł potop, Matsja przywiązał ją do rogu na swojej głowie i przeprowadził bezpiecznie przez wody zalewające ziemię.

W tekstach znajdziemy też inne historie. Jedną z nich jest ukazane na obrazie pokonanie demona Śankhy (z sanskr. koncha), syna Sagary (z sanskr. ocean). Demon pokonywał wszystkich bogów, ci jednak cały czas zachowywali swoje moce. Wtedy zrozumieli, że ich źródłem są Wedy. Ukradł więc rękopis, w którym były spisane, jednak Wedy wyrwały się z jego rąk i ukryły w oceanie. By je odzyskać, bóg Wisznu przybrał postać Matsji i stoczył zwycięską walkę z demonem Śankhą pośród wód oceanu¹⁷.

17 The Skanda-Purāṇa, cz. VI, Delhi 1998, II.iv.13.24-55, s. 125-127.

Kryszna podnoszący wzgórze Gowardhana, by uchronić pasterzy przed ulewnym deszczem Indie, Orisa, Puri, lata 70. XX w. farby wodne na tkaninie bawełnianej 30,5 × 46 cm podarowała firma Escorts Ltd z Kalkuty MAP 6867

Jednym z ziemskich wcieleń boga Wisznu jest Kryszna. Poznajemy jego przygody jako małego chłopca mieszkającego w pasterskiej wiosce. W ciągu dnia zajmował się wypasaniem krów, a wieczorami bawił z innymi nad brzegiem rzeki. Jego misją było jednak pokonanie złego króla Kamsy, co uczynił, gdy dorósł. W życiu codziennym ujawniały się nadprzyrodzone cechy Kryszny. Mieszkańcy wioski organizowali regularne ofiary dla Indry – boga deszczu – bez którego rolnictwo nie było możliwe. Pewnego razu Kryszna przekonał pasterzy, by złożyli górze Gowardhanę dary przeznaczone dla boga Indry. Chciał im w ten sposób pokazać, że wszelkie stworzenie jest przejawem Absolutu i należy odejść od czczenia starych bogów wedyjskich. Rozzłościło to Indrę, który zesłał straszną burzę, z silnym zimnym wiatrem, gradem i ulewnym deszczem. Wtedy Kryszna

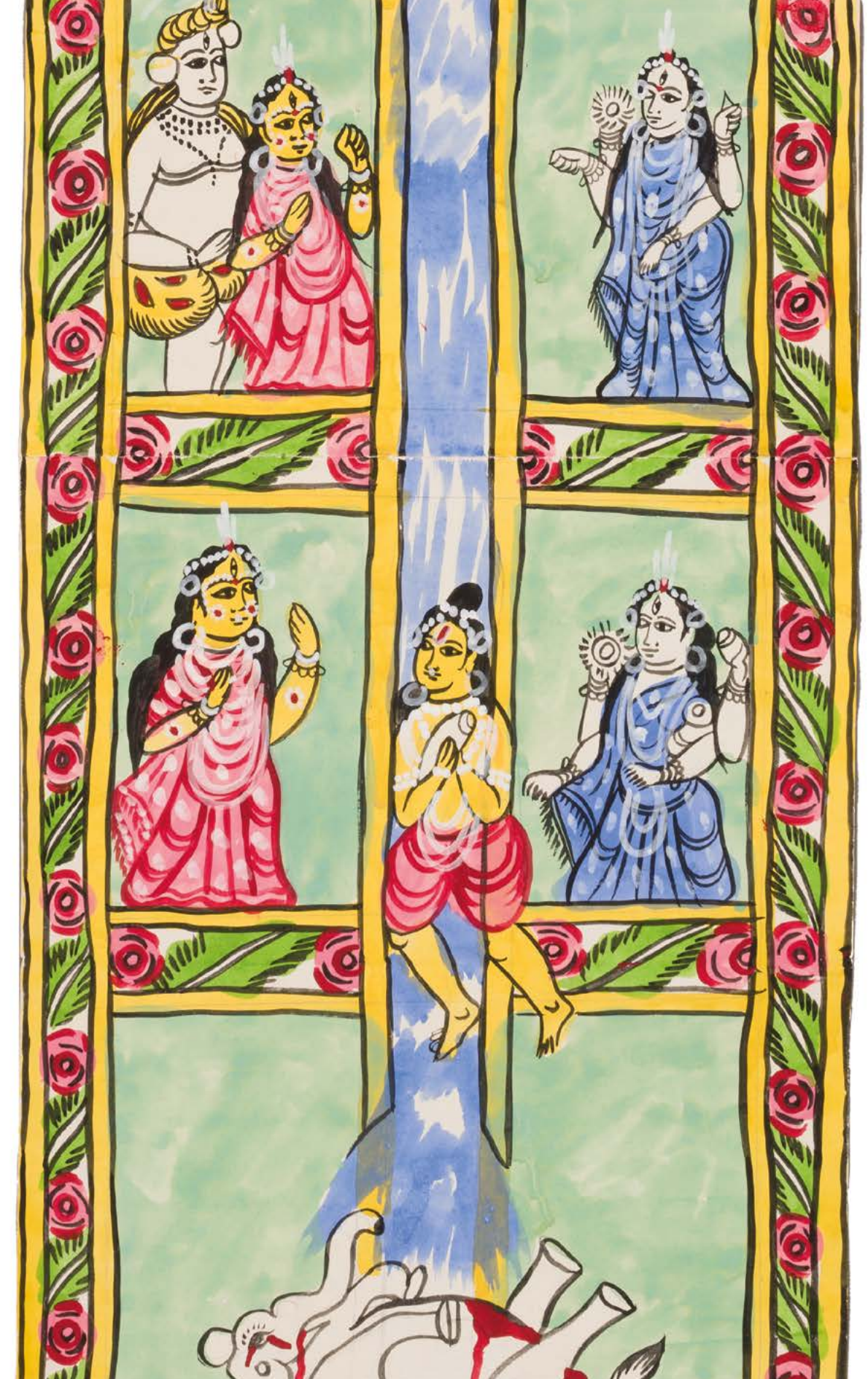
podniósł jedną ręką górę Gowardhanę, a wszyscy pasterze wraz z bydłem schronili się pod nią. Gdy Indra oraz inni mieszkańcy niebios, którzy obserwowali wydarzenia, zrozumieli, że Kryszna jest najwyższym bogiem, ten uciszył burzę¹⁸. Historia ta pokazuje, jak ważną rolę w życiu codziennym odgrywał na tych terenach naturalny cykl monsunowy. Deszcz był sposobem komunikacji między światem boskim a ludzkim – gdy ludzie byli dobrzy i pobożni, bogowie zsyłali życiodajny deszcz. Gdy zaś nie wywiązywali się ze swoich powinności wobec bogów, byli karani niszczycielskimi burzami.

18 The Bhāgavata Purāṇa, cz. IV, Delhi 2002, 24-25, s. 1409-1420.

RYTUALNE OCZYSZCZENIE

Woda w wielu religiach symbolizuje duchową czystość i odnowę. Chrześcijański chrzest zmywa grzech pierwotny. W islamie ablucja jest obowiązkowym rytuałem przed modlitwą, mającym na celu usunięcie nieczystości fizycznych i duchowych. W hinduizmie zaś święte rzeki – Ganga (Ganges), Jamuna i Saraswati (uważane za boginie) – są jednocześnie miejscem pielgrzymek i rytualnych kąpieli.

Na początku 2025 r. odbyło się święto Mahakumbha Mela, podczas którego 660 mln wiernych zanurzyło się w wodzie w miejscu spotkania tych trzech rzek, by oczyścić swoje dusze. Dziś Saraswati jest jednak rzeką wyłącznie mityczną – wyszła w czasach przedhistorycznych.

Zestaw naczyń do obmycia ciała przed modlitwą muzułmańską

Misa *dastzui*
B. Mawlanow
Tadżykistan, Kanibodom, 2001
glina toczona na kole garncarskim, angobowana, malowana podszkliwnie
14,5 × 25,5 × 25,5 cm
MAP 12749

Dzban *oftoba*
Uzbekistan, 1985
glina toczona na kole garncarskim, angobowana, malowana podszkliwnie
25 × 10,6 × 11,5 cm
MAP 9360

W islamie woda odgrywa ważną rolę w codziennych rytuałach. Przed każdą modlitwą muzułmanie są zobowiązani do ablucji, czyli obmycia ciała: twarzy, rąk i nóg. Służą do tego różnego rodzaju naczynia: dzbanki na wodę oraz misy o szerokim kołnierzu. Niegdyś były one wykonywane z metalu i często zdobione rytym ornamentem roślinnym lub geometrycznym. Szczególnym typem naczyń stosowanych w celu rytualnego obmycia jest dzban o kulistym brzuścu ze smukłą szyjką, nazywany *oftobą* w niektórych regionach Azji Centralnej, takich jak Kotlina Fergany, okolice Buchary, Szahrizabzu i Karszi¹⁹. Do ablucji wykorzystywano także misy zwane w języku tadżyckim *dastzui* (*dast* – „ręka”; *szui*, od *szustan* – „myć”) ²⁰. Wyróżniają się one charakterystyczną formą: kulistą podstawą i perforowaną czaszą, której otwory tworzą geometryczne wzory. Ceramiczne naczynia z Kotliny Fergany, choć pochodzą z dwóch krajów: Uzbekistanu i Tadżykistanu, łączą typowa dla tego regionu kolorystyka (opierająca się na odcieniach zieleni, bieli i błękitu) oraz technika wykonania.

19 E. Gyul, *Art Encyclopedia...*, s. 172.
20 *Ibidem*, s. 62.

W hinduizmie uważa się rzeki za ziemskie formy bogiń, oddaje się im więc cześć; są miejscem wielu rytuałów, ale przede wszystkim mają moc oczyszczającą duszę. Trzy najważniejsze z tych świętych rzek przecinają się w mieście Prajagraż. Są to Ganges, Jamuna i Saraswati, choć ta ostatnia jest już dziś rzeką legendarna, gdyż wyschła wiele tysięcy lat temu.

Boginie Saraswati i Ganga, wspomniane już w najstarszym tekście sanskryckim – *Rygwedzie*, zstąpiły na ziemię i przyjęły fizyczne formy rzek w wyniku klątw, które rzuciły na siebie nawzajem podczas kłótni. Saraswati dodała, że Ganga jako rzeka będzie też zbierała grzechy wszystkich ludzi.

Prajagraż jest jednym z czterech miejsc, w których cyklicznie odbywa się święto Kumbha Mela, ustalone na podstawie położenia ciał niebieskich. Na początku 2025 r. miała miejsce Maha (Wielka) Kumbha Mela. Na miejsce przybyło 660 mln pielgrzymów, by dzięki zanurzeniu się w wodach skrzyżowania rzek odpokutować za grzechy i oczyścić dusze.

Bogini Jamuna i guru Wallabha składający ofiary bogu Nathdziemu, firma Shilpa Process (wykonawca) Indie, Radżasthan, ok. 1980 druk na aluminium, rytowanie 42 × 56,5 cm podarował Krishna Kumar Jajodia MAP 8049

Jamuna

W mieście Nathdwara w Radżasthanie znajduje się świątynia poświęcona bogu Śrinathdziemu – lokalnej formie boga Kryszny. Stała się ona niezwykle popularna dzięki Wallabhie – filozofowi, który napisał poemat o Śrinathdżim. Stąd też popularne są wizerunki, które powtarzają formę płaskorzeźby z wizerunkiem boga ze świątyni, któremu towarzyszą bogini Jamuna i składający dary Wallabha.

Jamuna w formie rzeki odgrywa centralną rolę w historii Kryszny. Gdy ojciec uciekał z nowo narodzonym Kryszną, by ukryć go w rodzinie pasterzy, wody Jamuny roztopiły się, zapewniając im bezpieczne przejście. Wioska, w której wychowywał się mały Kryszna, leżała nad jej brzegami i w związku z tym rzeka występuje w wielu historiach z nim związanych. Przedstawienia Jamuny są najpopularniejsze właśnie w malarstwie radżasthańskim,

w którym ukazuje się ją jako młodą kobietę o niebieskiej skórze, ubraną w bogaty strój, ozdobioną klejnotami, z koroną i girlandami z lotosów, które trzyma też w rękach.

Kłótnia bogini Gangi (Ganges) z boginią Durgą
Nonin Gopal
Indie, Bengal Zachodni, okolice Medinipuru,
lata 70. XX w.
farby wodne na papierze
186,5 × 32,5 cm
MAP 4744

Ganga

W języku polskim zostało przyjęte, że o bogini mówimy Ganga, a o fizycznej rzece – Ganges. Rzeka to jednak ucieleśnienie bogini. W tekstach z tradycji hinduizmu znajdujemy informacje, że złożenie szczątków osoby w Gangesie zapewni jej miejsce w niebie, nawet jeśli grzeszyła za życia. Oddawanie jej czci, picie, kąpanie się w niej są skuteczniejsze niż wszystkie inne ofiary lub asceza. Wierzy się, że miejscem, gdzie te moce są szczególnie silne, jest miasto Waranasi w Indiach, które łączy się bezpośrednio z Niebem. Malarstwo zwojowe typu *pat* pochodzi z Bengalu. Tam też popularna jest historia kłótni bogiń Gangi i Durgi o względy ich męża, boga Śiwy – nie znajdziemy tej historii w innych regionach. Ganga przedstawiona jest tu zarówno jako kobieta o białej skórze, w niebieskim sari, jak i rzeka płynąca przez środek całego obrazu. W ostatniej scenie towarzyszy jej wierzchowiec – *makara*, czyli mitologiczny stwór wodny.

Bogini Saraswati
Nepal, lata 70. XX w.
drzeworyt na papierze czerpanym
47,5 × 35 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 6188

Saraswati

W czasach przedhistorycznych przez subkontynent indyjski płynęła rzeka Saraswati. W dolinie dwurzecza, które tworzyła z Indusem, rozwinęła się jedna z pierwszych cywilizacji na świecie – z miastami Harappa i Mohendźo Daro. Jedną z hipotez upadku tej cywilizacji jest nagłe wyschnięcie rzeki Saraswati. Choć fizycznie już nie istnieje, to jako bogini wciąż jest jedną z najważniejszych postaci panteonu hinduizmu. Bogini Saraswati pierwotnie łączona była z dźwiękiem, mową i w ten sposób z rytuałem, któremu towarzyszyła recytacja hymnów. Dlatego w rękach trzyma lutnię winę, manuskrypt na liściach palmowych, który symbolizuje święte teksty, sznur modlitewny lub naczynie na wodę używane w rytuałach. Jej wierzchowcem jest gęś królewska lub paw. Ubrana jest zawsze na białe, często ukazywana w otoczeniu rosnących w wodzie białych lotosów, co symbolizuje czystość duchową. W późniejszych czasach została powiązana również z wiedzą (przekazywaną ustnie) i dziś jest przede wszystkim postrzegana jako bogini mądrości.

Chrzest to dla chrześcijan sakrament, którego celem jest zmazanie grzechu pierwotnego przez symboliczne polanie wodą. Pielgrzymujący do Ziemi Świętej – miejsc związanych z początkami chrześcijaństwa – czasem odnawiają swoje przyrzeczenia chrzcielne przez zanurzenie w wodach rzeki Jordan, w domniemanym miejscu chrztu Jezusa, co stanowi odnowienie osobistej więzi z wiarą.

Izrael, 1985–1990
fot. Jan Petschl, ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 94/647

Wzdłuż Gangesu w Waranasi wybudowane są *ghaty*, czyli nabrzeża umocnione kamiennymi schodami. U ich szczytu znajdują się świątynie, czasami również miejsca palenia zwłok. Zgodnie z rytuałem hinduskim prochy zmarłych wrzuca się do rzeki.

Indie, lata 70. XX w.
fot. Jerzy Chociłowski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 14/2753

Paśupatinath Arjaghat przy świątyni boga Paśupatiego (Śiwy) to największe *ghaty* w Nepalu, gdzie codziennie wierni zażywają kąpeli, by zmyć grzechy z duszy. Na brzegach wybudowane są również miejsca na stosy, gdzie pali się zmarłych, a wieczorem odbywa się specjalna ofiara – *pudża*.

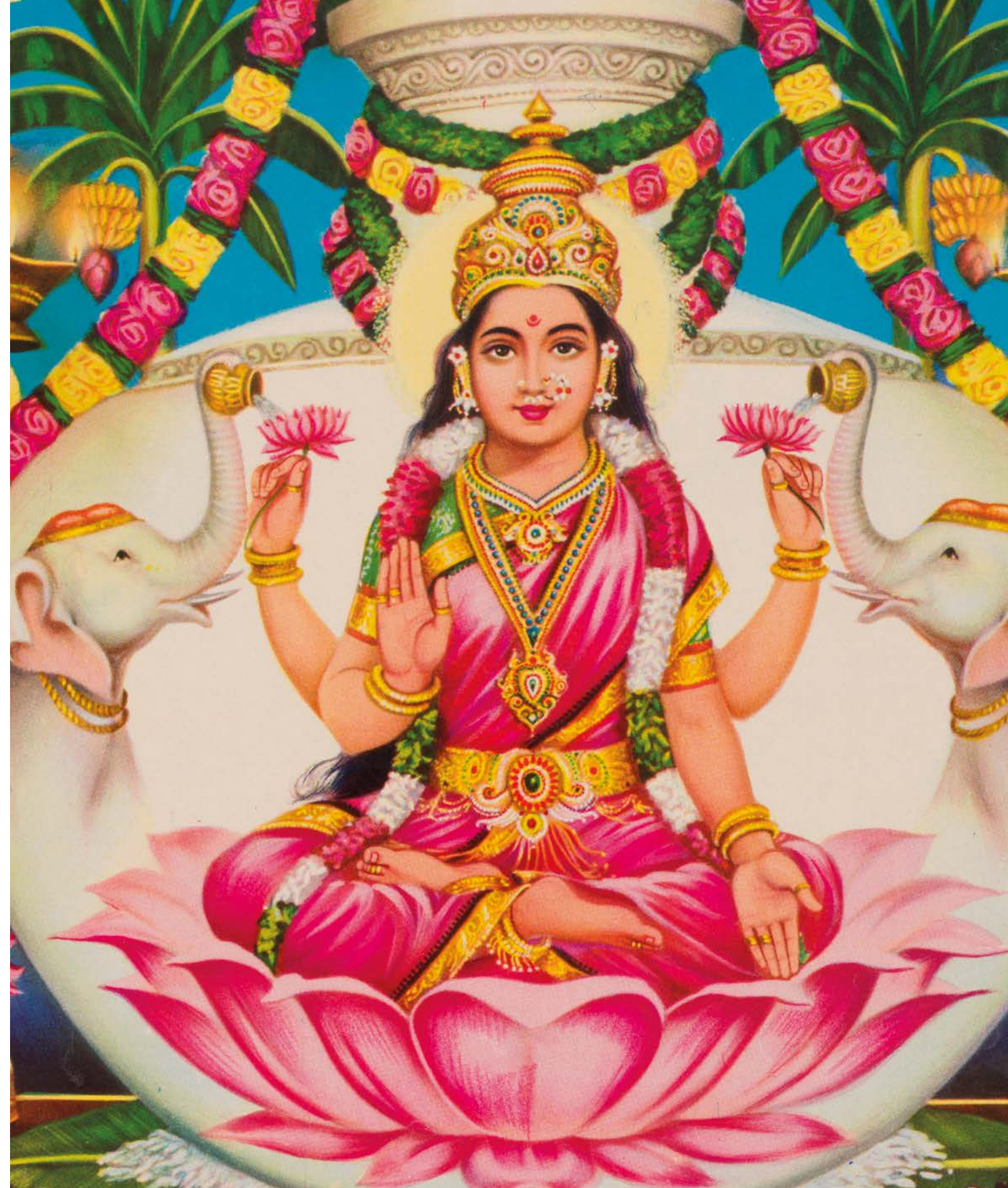
Nepal, Kathmandu, 1978
fot. Andrzej Wawrzyniak,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 1/2678

MOC WODY

Ze źródłami, rzekami i morzami łączą się różnorodne wierzenia, a zaczerpniętej z nich wodzie ludzie przypisują magiczną lub uzdrawiającą moc. Wlana do butelki może stać się pamiątką z pielgrzymki, zapasem na przyszłość lub podarunkiem dla potrzebujących. Butelka z wodą z Gangesu – świętej rzeki hinduizmu – na etykiecie zawiera informację o tym, do jakich rytuałów może zostać użyta. Butelkowana woda jest też przywożona m.in. ze świętego muzułmańskiego źródła Zam-Zam w Mekce.

Woda jest także uznawana za medium wzmacniające moc modlitw, zaklęć i szeroko pojętych działań magicznych. Takie praktyki odbywają się w pobliżu zbiorników wodnych lub nad naczyniami wypełnionymi tym życiodajnym płynem.

Jednocześnie woda wyznacza granice geograficzne, ale też oddziela lub łączy świat ziemski z zaświatami. Jest również powiązana z rytuałami przejścia. W Papui łożdź duchów – *wuramon* – była wykorzystywana do ceremonii inicjacyjnej związanej z wejściem chłopców w dorosłość. Natomiast hinduskie rytuały pogrzebowe obejmujące kremację zmarłych, których prochy wrzuca się do rzeki, mają zapewnić duchowe oczyszczenie i pomyślną reinkarnację lub wyzwolenie duszy z kręgu wcieleń.

Misa magiczno-lecznicza
Iran, XIX/XX w.
mosiadz, rytowanie
4,5 × 15 × 15 cm
podarował Lech Kończak
MAP 21963

Pismo arabskie, w którym spisano Koran – świętą księgę islamu – stało się ważnym elementem kultury, sztuki, a także codzienności. Wśród społeczności muzułmańskich znane są rytuały oparte na przekonaniu, że woda mająca bezpośredni kontakt z wykaligrafowanym tekstem z Koranu zyskuje właściwości ochronne i uzdrawiające²¹. Charakterystyczne misy z wypukłością na dnie i inskrypcjami w piśmie arabskim, którym przypisywano właściwości magiczne, znane były w kulturze perskiej co najmniej od XII w., a wraz z rozprzestrzenianiem się islamu dotarły również do Indonezji²².

21 E. Savage-Smith, *Safavid Magic Bowls*, [w:] *Hunt for Paradise: Court Arts of Safavid Iran, 1505–1576*, red. J. Thompson, S.R. Canby, Milan 2003, s. 240–247.

22 *Ibidem*; B. Singh, *Malay Brassware: A Guide to the Collections*, Singapore 1985, Fig. 25.

Wierzono, że woda wypita z takiego naczynia podczas porodu czy choroby przynosi ulgę i wspomaga proces leczenia. W Indonezji zgodnie z lokalnym zwyczajem misy te napełniano wodą i kwiatami hibiskusa²³.

23 B. Singh, *Malay Brassware: A Guide...*

Butelka z wodą z rzeki Ganges
Indie, Waranasi, 2009
tworzywo sztuczne, woda
27 × 10,5 × 7,5 cm
podarowała Urszula Sura-Mamcarczyk
WPL/2024/880

Rzeka Ganges jest uznawana za świętą. Wyznawcy hinduizmu wierzą, że jej woda ma właściwości oczyszczające z grzechów, błogosławiące i uzdrawiające. Wierni pielgrzymują do świętych miejsc znajdujących się u jej brzegów, skąd przywożą wodę. Na straganach można kupić metalowe pojemniki przypominające dzbany, które napełnia się samodzielnie, ale także wodę w plastikowych butelkach. Używa się jej potem w rytuałach religijnych sprawowanych w domu. Na butelce umieszczone jest popiersie boga Śiwy – w jego włosach widzimy strumień wody. Śiwa przyjął bowiem na swoją głowę impet spadającej wody, gdy bogini Ganga pod postacią rzeki schodziła z niebios na ziemię.

Symboliczne przedstawienie obecności bogini Waralakshmi w dzbanie *kalaśa*
G. B. Syryakant (autor), J. B. Khanna and Co.
(wydawnictwo)
Indie, Tamilnadu, Čennaj, lata 70. XX w.
chromolitografia na papierze
36 × 25 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 4809

W hinduizmie, buddyzmie i dżinizmie stosuje się wiele różnych naczyń na wodę. Ich kształt i tworzywo, z którego są wykonane, zależą od przeznaczenia i miejsca pochodzenia przedmiotu. *Kamandalu* to małe naczynie na wodę, wykonane z wydrążonej dyni, skorupy kokosa, metalu lub drewna, zwykle z uchwytem. Jest nieodłącznym atrybutem ascetów hinduistycznych, dżinijskich i buddyjskich mnichów. Jako pojemnik na *amrytę* – nektar nieśmiertelności bogów – i ze względu na znaczenie w rytuale *kamandalu* jest atrybutem wielu bogów hinduizmu, m.in. Saraswati, Brahmy, a także buddyzmu, np. Buddy Majtreji czy bodhisatwów. Drugim podobnym naczyniem jest *kalaśa*. Ten metalowy dzban wykonany jest z mosiądzu, miedzi, srebra lub złota. Może służyć również do przechowywania innych niż woda ofiar, a najczęściej zobaczymy go udekorowanego świeżymi liśćmi mango i kokosem. Jego wizerunek jest pomyślnym

Naczynie na wodę używane w rytuałach hinduskich
Indie, Bengal Zachodni, lata 70.–80. XX w.
mosiądz, rytowanie
17,3 × 11,4 × 11,4 cm
podarowała Firma Escorts Ltd z Kalkuty
MAP 7164

znakiem, umieszczanym w domach i przestrzeni publicznej. Przechowywana w tych naczyniach woda symbolizuje *amrytę*. Uważana jest za wodę święconą, używaną do skrapiania lub polewania podczas rytuałów. Chromolitografia przedstawia dzban *kalaśa* udekorowany liśćmi i kokosem na święto młodych mężatek. Podczas uroczystości przywołuje się boginię Waralakshmi – błogosławiającą formę bogini Lakszmi. Dzban ten symbolizuje boginię i jej obecność podczas święta. Dekoruje się go *sari* i kwiatami, składa przed nim ofiary, a w zamian za to bogini dobrobytu obdarza łaskami kobiety. Autor kompozycji w sposób dosłowny zaprezentował tę symboliczną obecność, wpisując wizerunek bogini w kształt dzbanu.

Waza *tsebum* (z tyb. waza życia), stosowana w buddyjskim rytuale mającym przedłużyć życie
Mongolia (?), 1 poł. XX w.
miedź, mosiądz, repusowanie, rytowanie
14,2 × 8,4 × 8,4 cm
MAP 9218

Waza ołtarzowa przeznaczona na wodę poświęconą przez lamę – duchownego w buddyzmie tybetańskim, osobę mającą odpowiednie święcenia, by pełnić praktyki religijne i nauczać; często jest to jednocześnie mnich. Waza nie ma dzióbka. Jest używana do buddyjskiego rytuału, zgodnie z wierzeniami mającego zapewnić długie życie. Lama przyzywa wówczas Buddę Amitajusa – wyznawanego od IV w. jako osobny Budda długiego życia. Amitajus jest w sztuce religijnej przedstawiany z takim jak to naczyniem w obu dłoniach, wypełnionym *amrytą* – eliksirem nieśmiertelności. Lama spełniający rytuał przykłada swoje mnisze symboliczne berło – *wadżrę* – do naczynia trzymanego na wizerunku przez Buddę Amitajusa, wierząc, że moc tego Buddy przechodzi do jego serca. Następnie własnoręcznie ustawia rzeczywistą wazę z poświęconą wodą na skłonionych głowach klęczących wiernych, recytując krótką modlitwę – *mantrę* Amitajusa – powtarzaną przez wszystkich uczestników obrzędu. Naczynie powinno być zamknięte kropidlęm z pawich piór lub trawy kuśa²⁴.

24 *Catalogue of the Tibetan Collection... The Newark Museum. Vol. II, Prayer and Objects Associated with Prayer*, Newark 1973, s. 43.

Obrzędy ofiarne w intencji udanych plonów
Kt. Gerembeng
Indonezja, Bali, Batuan, lata 70. XX w.
gwasz na płótnie
21,5 × 30 cm
MAP 20386

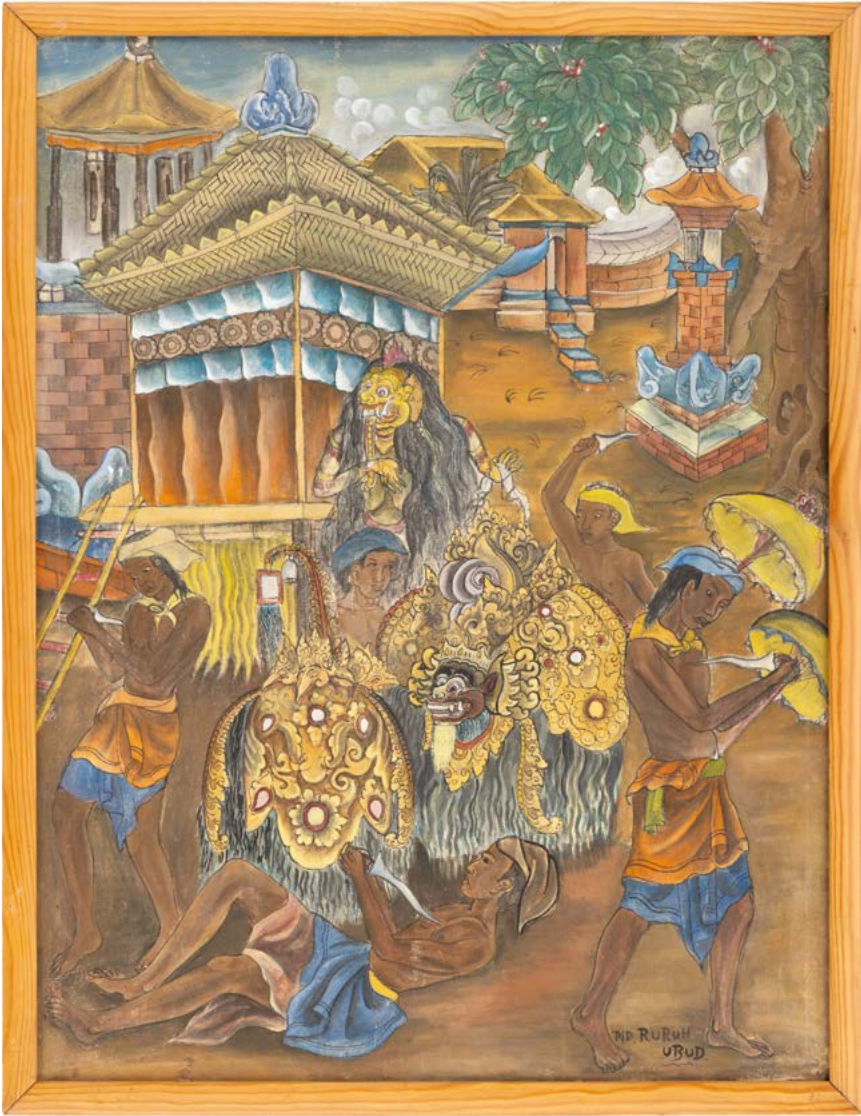

Kielich na ofiarę z wody i kwiatów
Laos, przed 1987
mosiądz, srebro, repusowanie
26 × 27 × 27 cm
MAP 10532

Czerpak do rytualnego przelewania wody
Indonezja, Sumatra, poł. XIX w.
drewno, laka
9,5 × 27 × 11 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 2580

Drewniany, zdobiony rzeźbieniami czerpak był używany w wielu ceremoniach, np. do rytualnego obmywania ciała podczas jawajskich uroczystości, takich jak ślub czy *mitoni* lub przelewania wody ze źródeł do naczyń. W przypadku *mitoni*, ceremonii z okazji siódmego miesiąca pierwszej ciąży, ustawiano ozdobne naczynie na wodę przyniesioną z siedmiu źródeł. Po jej powierzchni pływały płatki kwiatów. Siedem określonych tradycją osób nabierało tę wodę czerpakiem i obmywało nią głowę, ciało i stopy kobiety w ciąży, co miało rytualnie oczyścić ją i dziecko.

Rytualny taniec mitycznego Baronga i mężczyzn przekluwających się w transie sztyletami.
Made Ruruh
Indonezja, Bali, Ubud, 3 ćw. XX w.
tempera na płótnie
59 × 45 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 2188

Obraz przedstawia hinduistyczną świątynię na Bali, w której odbywa się rytuał Calonarang. Tancerze odtwarzają w nim odwieczną walkę dobra ze złem, których personifikacją są Barong – znajdujący się w centrum mityczny stwór – oraz Calonarang – stojąca za nim wiedźma z długimi włosami i kłami. Ukazani obok nich mężczyźni starają się przebić swoje torsy *krisami* – sztyletami – jednak pogrążeni w transie nie zadają sobie ran. Ceremonię kończy kapłan, który wyprowadza mężczyzn

z transu, skrapiając ich poświęconą wodą²⁵, w której wcześniej swoją brodę moczył Barong. Wierzy się bowiem, że właśnie w brodzie koncentruje się jego magiczna moc. Dlatego też do uzdrawiania ludzi m.in. podczas epidemii używano wody, w której moczył brodę.

²⁵ A. Kerber, *Stany transowe w wybranych obrzędach i rytuałach współczesnej Bali*, [w:] *W cieniu przodków. Obrzędy społeczności Indonezji i Birmy*, t. 1: *Paralele: folklor, literatura, kultura*, Toruń 2013, s. 335.

Misa na wodę używana w wielu rytuałach Indonezja, 3 ćw. XX w. mosiądz, grawerowanie 16 × 26 × 26 cm, podarował Andrzej Wawrzyniak MAP 1975

Misa zdobiona geometrycznymi i roślinnymi wzorami była używana w Indonezji jako naczynie na wodę ofiarną. Woda w wielu kulturach Indonezji uznawana jest za świętą, oczyszczającą i/albo uzdrawiającą. Umieszczona w takiej misie, z płatkami kwiatów na powierzchni, ofiarowywana jest duchom przed rozpoczęciem spektakli teatru cieni, podczas obchodów jawańskiego nowego roku czy innych uroczystości.

Waza *bumpa* używana w buddyjskich rytuałach, w tym podczas inicjacji Mongolia (?), 1 poł. XX w. miedź, biały metal, repusowanie, rytowanie, mosiądzowanie 15,6 × 12,7 × 8,8 cm MAP 9219

Waza, stawiana na buddyjskim ołtarzu, na poświęcaną wodę używaną podczas ceremonii religijnych. Nie zachowało się kropidło z pawich piór lub trawy kuśa oraz niewielkie, okrągłe lustro z metalu zawieszane przy dziobku. Tego typu woda zawiera odrobinę szafranu i czasem cukru. Lama dokonuje jej poświęcenia. Wodę taką rozpryskuje się na wiernych kropidłem lub nalewa im jej trochę na nadstawione ręce²⁶. Na powierzchniach naczynia widnieją liczne symbole, w większości buddyjskie, a niektóre z nich związane są z wodą: na stopce stylizowany kwiat lotosu – rośliny wodnej, symbolu mocy stwórczych, poznania i czystości; dziobek zaś jest ujęty przez pysk *makary* – wodnej hybrydy zwierzęcej, ukazywanej m.in. jako krokodyl z trąbą słonia i pochodzącej

z mitologii indyjskiej. *Makara* w buddyzmie symbolizuje życiodajną moc wody. Natomiast na kryzie wokół wylewu możemy zauważyć, częsty w Tybecie i Mongolii, zestaw ośmiu pomyślnych symboli²⁷.

²⁶ Catalogue of the Tibetan Collection...Vol. II, s. 42.

²⁷ R. Beer, *The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs*, Boston 1999, s. 68–69, 171nn, 218nn.

Łódź duchów – *wuramon*, symbolizująca płynięcie zmarłych do nadprzyrodzonego świata Safan
Indonezja, Papua, XX/XXI w.
drewno polichromowane
21 × 254 × 21 cm
MAP 18942

Rzeźbiona łódź duchów – *wuramon* – służyła wyłącznie do przeprowadzania rytuałów inicjacyjnych w społeczności Asmatów zamieszkującej indonezyjską prowincję Papua. Chłopcy, którzy mają być poddani rytuałowi przejścia, aby stać się mężczyznami, byli odizolowywani przez kilka miesięcy w specjalnie skonstruowanych domach. W tym czasie rzeźbiono łódź. Nigdy nie miała ona pełnego kadłuba, ponieważ nie była używana do pływania. Wykorzystywano ją tylko jeden raz – kiedy młodzież opuszczała odosobnienie. Rytuał nakazywał, aby młodzi ludzie przeczołgali się pod łodzią, zostali złapani, a następnie poddani rytuałowi skaryfikacji, czyli nacinania skóry w celu uzyskania blizn o określonym kształcie. Po tej ceremonii zaliczani byli już do grona dorosłych. Rzeźbione postacie, będące „pasażerami” łodzi, przedstawiały groźne duchy wodne (*ambirak*). Centralnie umieszczona była zwy-

kle rzeźba żółwia, symbolizującego płodność ze względu na składanie przez niego wielu jaj. Postaci ludzkie to natomiast zmarli w drodze do Safan – według wierzeń Asmatów świata, w którym toczy się życie po śmierci²⁸.

28 N. Thomas, P. Brunt, *Oceania*, London 2018, s. 282.

Paśupatinath jako święte miejsce (widok na stosy pogrzebowe na nabrzeżu Paśupati Arjaghat nad rzeką Bagmati w Kathmandu, do której wrzuca się prochy zmarłych)
Ram Kumar Bhaukajee
Nepal, 1983
olej na płótnie
75 × 91 cm
DEP 23

Przez Kathmandu, stolicę Nepalu, przepływa rzeka Bagmati, uważana za świętą przez wyznawców zarówno hinduizmu, jak i buddyzmu. Wzdłuż jej brzegów funkcjonuje wiele miejsc kultu – świątynie, pustelnie czy miejsca pochówku. W stolicy jest również Paśupatinath Arjaghat, czyli jeden z największych *ghatów* (murowanych nabrzeży) w Nepalu, na których znajdują się stanowiska kremacyjne. Hindusi wierzą, że woda z każdej rzeki uznawanej za świętą oczyszcza duszę zmarłego

z grzechów, a wrzucenie prochów do rzeki Bagmati może pomóc w wyzwoleniu duszy z kręgu wcieleń (*samsara*), ponieważ rzeka ta łączy się, przez inne rzeki, z wodami Gangesu, który ma moc przerywania ciągu reinkarnacji.

Ablucja, czyli obmywanie ciała, jest obowiązkiem wyznawców islamu przed odprawianiem każdej z pięciu modlitw w ciągu dnia. Muzułmanie wypowiadają określone formuły i obmywają wodą dłonie, twarz, przedramiona, zwilżają włosy oraz myją stopy. W meczetach osmańskich do ablucji służyła znajdująca się na dziedzińcu fontanna szadîrwan oraz rozmieszczone w rzędzie krany z ustawionymi dla wygody kamiennymi siedziskami.

Turcja, Stambuł, Meczet Sulejmana, 2011
fot. np&djjewell, Wikimedia Commons,
CC BY 2.0

Na ołtarzu w buddyzmie tybetańskim i mongolskim stawia się przed obrazami i rzeźbami religijnymi rozmaite przedmioty obrzędowe, w tym relikwiarz – stupę, kadzielnice, lampki maślane czy miseczki na ofiary z wody (powinno ich być co najmniej siedem). Ofiarę stanowi czysta woda, zmieniana codziennie rano. Przed religijnymi rytuałami napełnia się miseczki wodą, wodą z szafranem, kwiatami, kadzidłem, paliwem do lamki olejowej, perfumą i pożywieniem (tsampa).

Mongolia, 1994
fot. Maciej Góralski,
ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku
WIZ/MAP 55/46

Widoczne na zdjęciu kobiety nabierają czerpakami wodę i przelewają ją do naczyń w celu opróżnienia naturalnego źródła. Jest ono następnie czyszczone i napełnianie ponownie wodą. Działania te są elementem ceremonii Kuras Sendang, która symbolizuje oczyszczanie w celu rozpoczęcia nowego cyklu, tak aby okoliczni mieszkańcy zawsze pozostawali odświeżeni i pełni dobrej myśli. Ceremonii towarzyszą śpiew, modlitwy oraz występy artystyczne²⁹.

Indonezja, Jawa, Bantul, 2025
fot. Nadja Ritter, zbiory prywatne

29 M. H. Subekti, *Tradisi Kuras Sendang Angin-angin Padukuhan Guwo*, 10.10.2023, <https://triwidadi.bantulkab.go.id/first/artikel/759-Tradisi-Kuras-Sendang-Angin-angin-Padukuhan-Guwo>, (dostęp 25.09.2025).

WODA JAKO ŹRÓDŁO PRZYJEMNOŚCI

Nie wszystkim woda kojarzy się z miejscem wypoczynku, co może mieć przyczyny kulturowe i religijne. Otwarte wody – jak morza czy rzeki – mogą budzić lęk. Sztormy, fale i wiry stanowią realne zagrożenia, a głębiny skrywają to, co nieznane. Niektóre społeczności unikają kąpieli z powodu lokalnych zwyczajów – jedni uważają morze za miejsce święte, inni za siedlisko niebezpiecznych stworów i duchów. Z kolei w krajach islamskich kąpiele w strojach plażowych bywają nieakceptowane, gdyż religia ta nakazuje zachowanie skromności w ubiorze.

Równocześnie wielu z nas chętnie korzysta z możliwości bezpośredniego kontaktu z wodą – nad morzem czy jeziorem.

RELAKS

Kąpiel pozwala na zachowanie higieny, ale może także sprzyjać relaksowi i regeneracji. Przedmioty i akcesoria stosowane podczas oczyszczania ciała często były bogato zdobione, co wskazuje, że miały funkcję nie tylko użytkową. Wizyta w tureckiej łaźni – *hammamie* – wymagała noszenia kłapek na wysokiej podeszwie, chroniących przed temperaturą i wilgocią, a zdobiące je dekoracje z masy perłowej podkreślały status społeczny właścicieli takiego obuwia. Kąpiel w domowym zaciszu również miała wyjątkową oprawę dzięki zdobieniu przedmiotów z nią związanych – toaletek, misek czy mydelniczek. Kobiety oddające się tej intymnej czynności inspirowały ponadto artystów w wielu rejonach świata.

Zestaw toaletowy do *hammamu* (łaźni)
Chodaki kąpielowe *nalin*
Turcja (dawne Imperium Osmańskie),
2 poł. XIX w.
drewno, masa perłowa, tkanina haftowana
nićmi z opłotem metalowym i cekinami
6 × 7 × 24 cm
MAP 21488/a–b

Wykonane z jednego kawałka drewna chodaki kąpielowe *nalin*, wyróżniające się wysokimi obcasami i zdobieniami, należały do akcesoriów używanych podczas rytuałów kąpielowych/kąpeli w *hammamie* na terenie Imperium Osmańskiego do początku Republiki Tureckiej. Tego typu obuwie, chroniące stopy przed mydlinami i wodą spływającą po podłodze, było noszone powszechnie w łaźniach tureckich przede wszystkim przez kobiety, ale także przez mężczyzn i dzieci. *Nalin* należą do popularnych przykładów rzemiosła osmańskiego. Ich podstawa była wykonywana z litego, twardego drewna, takiego jak platan, orzech, heban czy sandałowiec. *Nalin* były też bogato zdobione wyrafinowanymi technikami i drogimi materiałami: macicą perłową, szilkretem i srebrnym filigranem. Opaski chodaków były przymocowane do drewnianej podeszwy i owijały górną część stopy. Były wykonywane z tkaniny, skóry,

a w bogatszych wersjach ozdabiane cennymi kamieniami, perłami i haftem nićmi z opłotem metalowym. Wartość materiałów, jakość wykonania obuwia oraz wysokość obcasów chodaków odzwierciedlały status społeczno-ekonomiczny jego właścicielki. Na podstawie zachowanych obiektów oraz miniatur osmańskich, a także obrazów i rycin europejskich artystów, którzy odwiedzili Imperium Osmańskie w XVI w., można ustalić, że wysokość obcasów tego typu chodaków wynosiła od ok. 5 do 20–30 cm.

Domowy zestaw toaletowy

Misa
Chiny, 1 poł. XX w.
kamionka z odciskany wzorem, szkliwo
seladonowe, złączenie
15,5 × 37 × 37 cm
MAP 19897

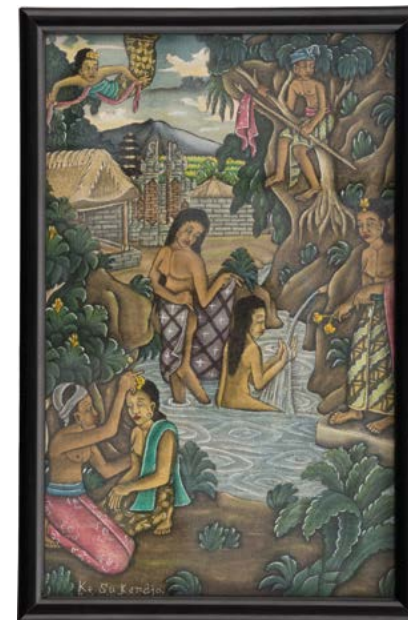
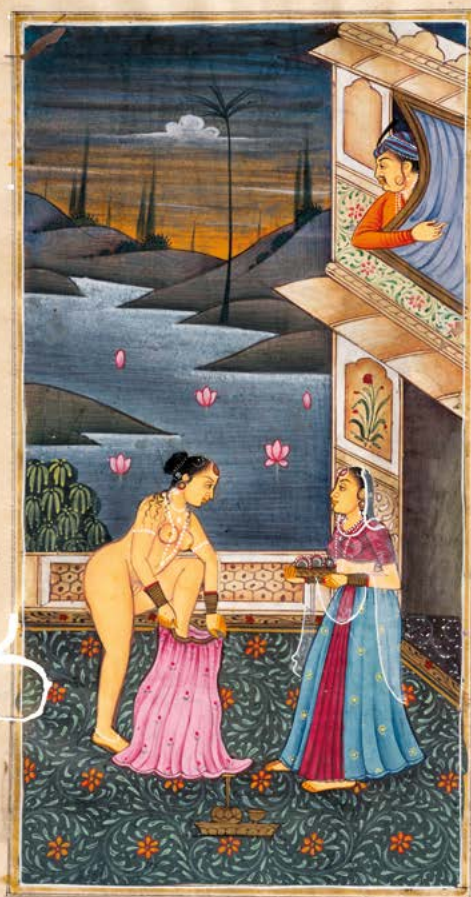
Stojak
Chiny, 1 ćw. XX w.
drewno polichromowane, szkło lustrzane
161,5 × 44 × 37 cm
MAP 19896

Ażurowa, stojąca toaletka z lusterkim, tworząca komplet z misą pokrytą seladonowym szkliwem, to przykład wyrafinowanego chińskiego rzemiosła artystycznego. Drewniany stelaż toaletki zdobią rzeźbione motywy zwierzęce, rozmieszczone w symetrycznym układzie. W górnej części znajdują się smoki (symbol siły, władzy, dostojności oraz pomyślności), papugi (barwność życia) oraz lwy (siła, ochrona i majestat). Poniżej lustra, w okrągłym polu, przedstawiono dwa jelenie wśród kwitnących gałęzi drzew. W języku chińskim słowo „jeleń” jest fonetycznie zbieżne ze słowem oznaczającym „pensję urzędniczą”, jelen symbolizuje więc bogactwo i życzenia awansu. Często przedstawiany jest w towarzystwie innych symboli pomyślności; tu wśród kwitnących drzew reprezentujących odnowę, życie i piękno

natury³⁰. Misa wsparta jest na sześciu nogach. Cztery z nich zakończone są znakiem *wan* 卐, który w tradycji chińskiej symbolizuje pomyślność, długowieczność i dobrobyt. Warto zaznaczyć, że znak ten związany jest z buddyzmem i tradycyjnie ma w Chinach wyłącznie pozytywne konotacje, niezwiązane z jego późniejszymi nadużyciami w historii Zachodu. Na powierzchni misy widnieją stylizowane smoki wśród chmur. Zestaw ten – w związku ze starannym doбором symboli i form – nie tylko pełnił funkcję użytkową, lecz także przedstawiał bogactwo znaczeń: życzeń pomyślności, harmonii oraz długiego życia.

30 Ch.A. Speed Williams, T. Barrow, *Chinese Symbolism and Art Motifs*, North Clarendon 2018.

Toaleta księżniczki
Indie, przed 1989
gwasz na papierze
20,1 × 12,3 cm
MAP 12189

Dziewczęta kąpiące się w rzece
Kt. Sukardjo
Indonezja, Bali, Batuan, lata 70. XX w.
gwasz na płótnie
30,5 × 19,5 cm
MAP 20389

Kryszna kradnący ubrania pasterkom
kąpiącym się w rzece
Indie, ok. 1950
farby wodne na tkaninie z włókna kokosowego
35,5 × 25 cm
MAP 14905

Obraz przedstawia epizod z życia młodego Kryszny i do dziś jest jednym z najpopularniejszych motywów w tamtejszej literaturze i sztuce. Mówi nam też wiele o zwyczajach higienicznych, spotykanych również we współczesnych Indiach. Ostatniego dnia miesiąca, podczas którego kobiety pościły i odprawiały rytuały religijne, wszystkie mieszkanki wioski udawały się razem nad rzekę, by zażyć kąpieli. Choć cel był higieniczny, czas ten zamieniał się we wspólną zabawę, spędzanie czasu razem i relaks. Młody Kryszna znany jako urwis i rozrabiaka, często drażnił się z pasterkami. Zakradł

się więc do kąpiących, zebrał ich ubrania pozostawione na brzegu i rozwiesił na wysokich gałęziach pobliskiego drzewa. Kryszna pouczył kobiety, że kąpać się nago, złamały post³¹, ale gdy pasterki złożyły ręce w błagalnym geście, sprawił w końcu, że gałęzie drzewa się pochyliły, i oddał im ubrania.

31 C. Dimmitt, J.A. Van Buitenen, *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Puranas*, Philadelphia 1978, s. 122–124.

Przyjemność z obcowania z wodą można czerpać na wiele sposobów. Jednym z nich jest uprawianie sportów, takich jak np. surfing. Popularnym miejscem przyciągającym jego miłośników wspaniałymi falami jest plaża w Kucie na Bali, gdzie wykonano prezentowane zdjęcie.

Indonezja, Bali, 2011
fot. Maria Szymańska-Ilnata,
zbiory prywatne

Wywodzący się ze starożytnej Persji czteroczęściowy ogród z symetrycznymi podziałami wyznaczonymi przez kanały i fontanny został zaadoptowany przez tradycję muzułmańską już w VII w. W tej kulturze takie ogrody stały się symbolami raju, a dzielące je kanały powiązano z czterema rajskimi rzekami opisanymi w Koranie. Wraz z rozszerzającym się wpływem islamu wzór tego ogrodu rozprzestrzenił się na obszary od Andaluzji po Indie.

Iran, Sziraz, 2006
fot. Magdalena Ginter-Frołow,
zbiory prywatne

Położenie Indonezji w strefie aktywnej wulkanicznie sprawia, że występują tu gorące źródła. W takich miejscach tworzone są baseny służące do kąpieli, które zdaniem wielu osób mają działanie nie tylko relaksacyjne, ale także lecznicze.

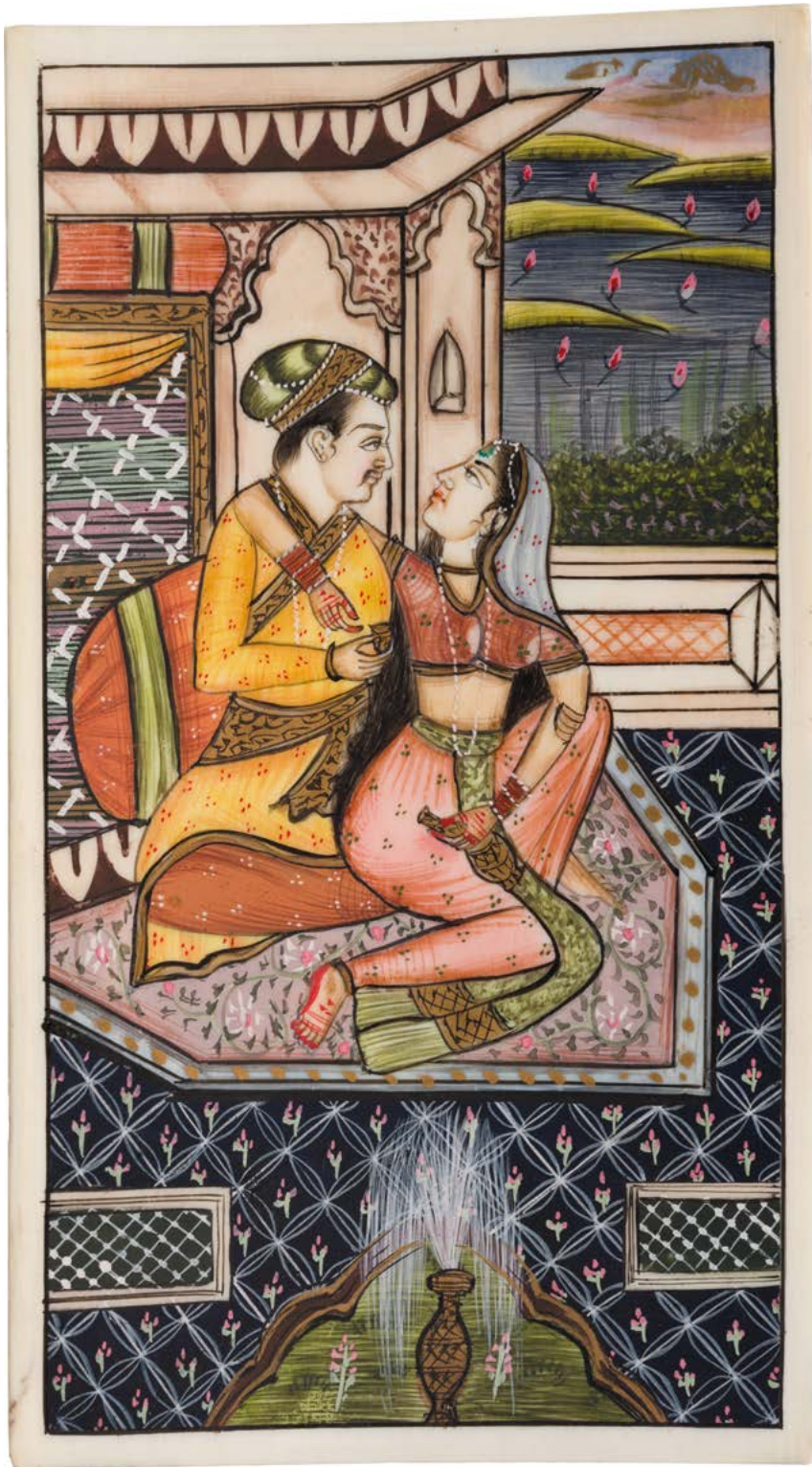
Indonezji, Bali, 2007
fot. Maria Szymańska-Ilnata,
zbiory prywatne

WODA W OGRODACH

Ludzie zawsze chętnie korzystali z orzeźwienia, które daje woda. Jest ona zatem istotnym elementem ogrodów w niemal całej Azji. W tradycji islamskiej wąskie kanały i fontanny symetrycznie dzielące ogród na cztery części porządkują przestrzeń, symbolizując boski porządek. Pod wpływem perskim idea kanałów i fontann ogrodowych trafiła do Azji Południowej, gdzie na stałe weszła do architektury pałacowej. W sztuce indyjskiej woda płynąca przez ogród ma również ukryty sens – towarzyszy przedstawieniom kochanków, a deszcz symbolizuje akt miłosny.

W Azji Wschodniej, w Chinach czy Japonii, źródła wody w ogrodach komponowano w odmienny sposób – gładka tafla jest tu zestawiana ze skałami, a całość ma sprawiać wrażenie dzieła stworzonego przez naturę. Te dwa elementy symbolizują przeciwstawne siły, które współistnieją w harmonii.

Kochankowie w pałacu przy fontannie,
w tle lotosowy staw
Indie, Radżastan, 3 ćw. XX w.
tempera na kości słoniowej
11,4 × 6,5 cm
podarował Krishna Kumar Jajodia
MAP 7359

Starożytny sanskrycki traktat o teatrze *Natjaśastra* opisuje różne typy zakochanych bohaterów, nazywanych *najika*. Znajdujemy je w literaturze i sztuce do dzisiaj, przedstawiane w wypracowanych przez stulecia konwencjach. Najlepszą porą na miłosne schadzki była noc, a porą roku – monsun. Tak jak odżywia on wyschniętą ziemię, tak też sprawia, że wszystko staje się wilgotne, roślinność zazielenia się i rozkwita, tak i kochankom deszcz daje przyjemność, wytchnienie oraz podsyca miłość. W tle często znajdują się stawy lotosowe – zamknięte paki lotosów oznaczają nadejście pory schadzki, ponieważ zamykają się na noc. Inne odmiany kwiatów z kolei rozkwitają nocą i takie stawy są najczęściej miejscami spotkań par³². Także w scenach pałacowych w tle zobaczymy ogrody wypełnione fontanami, sadzawkami i roślinami erotycznie stymulującymi³³. Deszcz, lotosy i noc to typowe symbole sugerujące miłosny nastrój. Te kody wizualne stosowane są do dziś, np. w kinie, gdzie zwykle przynajmniej jedna scena spotkania kochanków rozgrywa się w deszczu i sugeruje widzom intymne zbliżenie, którego ze względu na cenzurę nie można pokazać.

32 M.S. Randhawa, *Kangra Paintings on Love*, Delhi 1994.
33 I. Ramos, 'Private Pleasures' of the Mughal Empire, „Art History” 2014, t. 37(3), s. 418.

Scena romantyczna na tarasie przy
sadzawce wodnej, która jest stałym
elementem przedstawień miłosnych
Indie, przed 1989
gwasz na papierze
24,5 × 15,5 cm
podarował A. K. Misra
MAP 12219

Dwie kobiety w ogrodzie nad wodą
Japonia, 3 ćw. XX w.
drzeworyt barwny na papierze czerpanym
41,5 × 30 cm
MAP 3228

Przyjemności arystokracji w czasach dynastii
Wielkich Mogolów
Indie, 2 poł. XX w.
gwasz i złocenie na papierze
27 × 17,5 cm
MAP 16607

Miniatura przedstawiająca *najikę* –
romantyczną bohaterkę, grającą na lutni
przy fontannie pałacowej
Indie, 3 ćw. XX w.
gwasz i złożenie na papierze
4,1 × 15,4 cm
podarował A. K. Misra
MAP 12230

Nocna schadzka Kryszny i Radhy
nad lotosowym stawem
Indie, Radżastan, przed 1984
gwasz na tkaninie bawełnianej
30 × 22 cm
podarował Krishna Kumar Jajodia
MAP 7847

Cesarz Szahdżahan w haremie,
przy fontannie, która była stałym
elementem architektury pałacowej
w czasach Wielkich Mogołów
Indie, 3 ćw. XX w.
gwasz i złocenie na kości słoniowej
10,7 × 28,8 cm
podarował A. K. Misra
MAP 11700

Dama w pawilonie nad wodą
Chiny, 1 poł. XX w.
malarstwo na szkle
36,5 × 52 cm
MAP 19068

Monochromatyczne malowidło na szkle przedstawia damę siedzącą w pawilonie nad brzegiem jeziora pośród bambusów. Okno pawilonu, w kształcie księżyca w pełni, zostało wycięte w taki sposób, by kobieta widoczna za jego ramą tworzyła naturalny obraz w oprawie architektonicznej. Ten świadomy zabieg kompozycyjny jest charakterystyczny dla chińskiej sztuki ogrodowej, gdzie otwory w ścianach i oknach projektuje się tak, by harmonijnie współgrały z otaczającym krajobrazem³⁴. Chiński ogród to przestrzeń skrupulatnie zaprojektowana, uosabiająca dążenie do harmonii z naturą oraz odzwierciedlająca filozoficzne i artystyczne ideały chińskiej kultury. To miejsce kontemplacji i duchowego

obcowania z przyrodą. W jego strukturze łączą się takie elementy jak skały, woda, roślinność i architektura, nasycone bogatą symboliką literacką i kulturową. Ogrody te tworzone były jako mikrokosmosy przyrody – przestrzenie, które mają budzić poczucie spokoju, piękna i wewnętrznej równowagi.

³⁴ R. S. Johnston, *Plany, idee i techniki*, [w:] *Estetyka chińska. Antologia*, red. A. Zamanek, Kraków 2007, s. 307–318.

PŁYWANIE

Na początku ludzie nurkowali pod wodę, by zdobywać pożywienie. Z czasem opanowali także sztukę pływania. Służyło ono przetrwaniu, polowaniu, szkoleniu wojskowemu, ale też stało się źródłem przyjemności.

W niektórych regionach Azji kontakt z wodą był jednak ograniczony przez normy kulturowe i religijne. W tradycji muzułmańskiej ważna jest skromność ubioru, która wpłynęła na pojawienie się *burkini* – stroju zasłaniającego niemal całe ciało, ale pozwalającego kobietom kąpać się, przestrzegając przy tym zasad wiary. Odmiennie wyglądało to wśród morskich nomadów, jak społeczności Bajau z Filipin, Malezji i Indonezji, którzy „żyli w wodzie”. Już małe dzieci pływały tam i nurkowały z własnoręcznie wykonanymi okularkami. W Oceanii środowisko wodne było częścią codzienności. W wielu społecznościach pływanie towarzyszyło dzieciom od najmłodszych lat jako zabawa i tradycja. To tam narodził się kraul – najszybszy styl pływacki.

Okulary do nurkowania carumeng
Malezja, 2. poł. XX w.
drewno, szkło, guma
4 × 14 × 21 cm
zbiory prywatne

Ręcznie wykonane okulary do nurkowania, znane lokalnie jako carumeng³⁵, używane przez społeczności Bajau (zwane również: Badjo, Badjaw itd.) – morskich nomadów zamieszkujących obszary przybrzeżne Malezji, Filipin i Indonezji. Społeczności Bajau od pokoleń prowadziły życie ściśle związane z morzem, mieszkając na łodziach i spędzając wiele godzin dziennie pod wodą. Ich wyjątkowe zdolności nurkowe są wspierane przez adaptacje fizjologiczne, takie jak powiększona śledziona, która pozwala na dłuższe wstrzymywanie oddechu podczas nurkowania. Okulary carumeng są nie tylko narzędziem pracy, ale także symbolem kultury i tradycji tych ludów, odzwierciedlającym ich głęboką więź z morzem i umiejętności przetrwania w wymagającym środowisku wodnym. Wykorzystywane są głównie podczas nurkowania w poszukiwaniu pożywienia, ryb, mięczaków i innych organizmów morskich, które są podstawą codziennego życia i źródłem utrzymania społeczności.

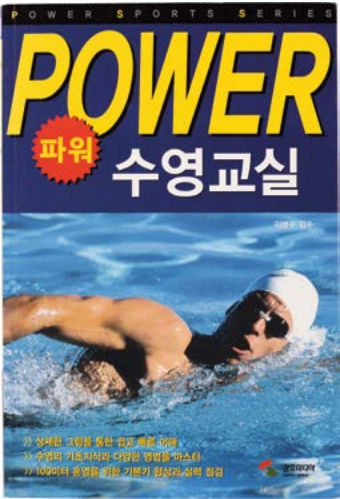
³⁵ D. Cahyaningrum, *Community Empowerment Based Local Wisdom In Tourism of Bajo Community*, „Wakatobi. International Journal of Scientific & Technology Research” 2017, t. 6(11), s. 196–201.

Strój kąpielowy burkini
Indonezja, 2016
tkanina syntetyczna
kombinezon: 135 × 62 cm, czeppek: 36 × 41 cm
MAP 20971

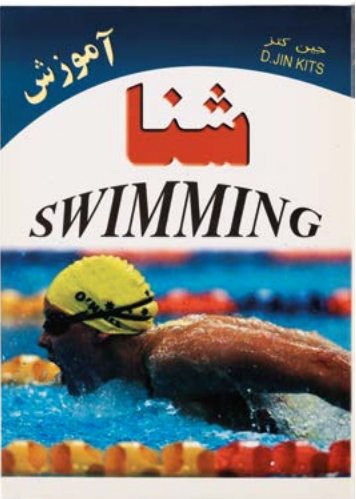
Ilustrowany przewodnik po technikach pływackich, 游泳技巧图解
Yutaka Yoshimura, Yusuke Takahashi, tłum. Bian Jing, Li Xiang, Jia Chaobo, Wydawnictwo Uniwersytetu Wychowania Fizycznego Chiny, Pekin, 1999
zbiory prywatne

Power: siłowy trening pływacki, Power 파워 수영교실
oprac. Lee Byung doo, wydawnictwo: Samho Media
Korea Południowa, Seul, 2002
zbiory prywatne

100 ćwiczeń pływackich, انش نیمرت دص
Blythe Lucero, tłum. Azar Almasi, wydawnictwo: Nashr e Nariman
Iran, Teheran, 2019
zbiory prywatne

Trening pływania, انش شزومأ
Jane Katz, tłum. Jamileh Sadeghi, wydawnictwo: Danesh Publishing
Iran, Teheran, 2002
zbiory prywatne

Wychowanie pływaków, نارگان‌ش شردورپ
Michael Brooks, tłum. Behzad Mehdi Khazayan, red. Farhad Moradi Shahr, wydawnictwo: Hatmi Publishing Group
Iran, Teheran, 2020
zbiory prywatne

Pływanie dla każdego, 誰でも上達する水泳
red. Yūichirō Sasaki, wydawnictwo: Seibido Shuppan
Japonia, Tokio, 2022
zbiory prywatne

FAUNA I FLORA

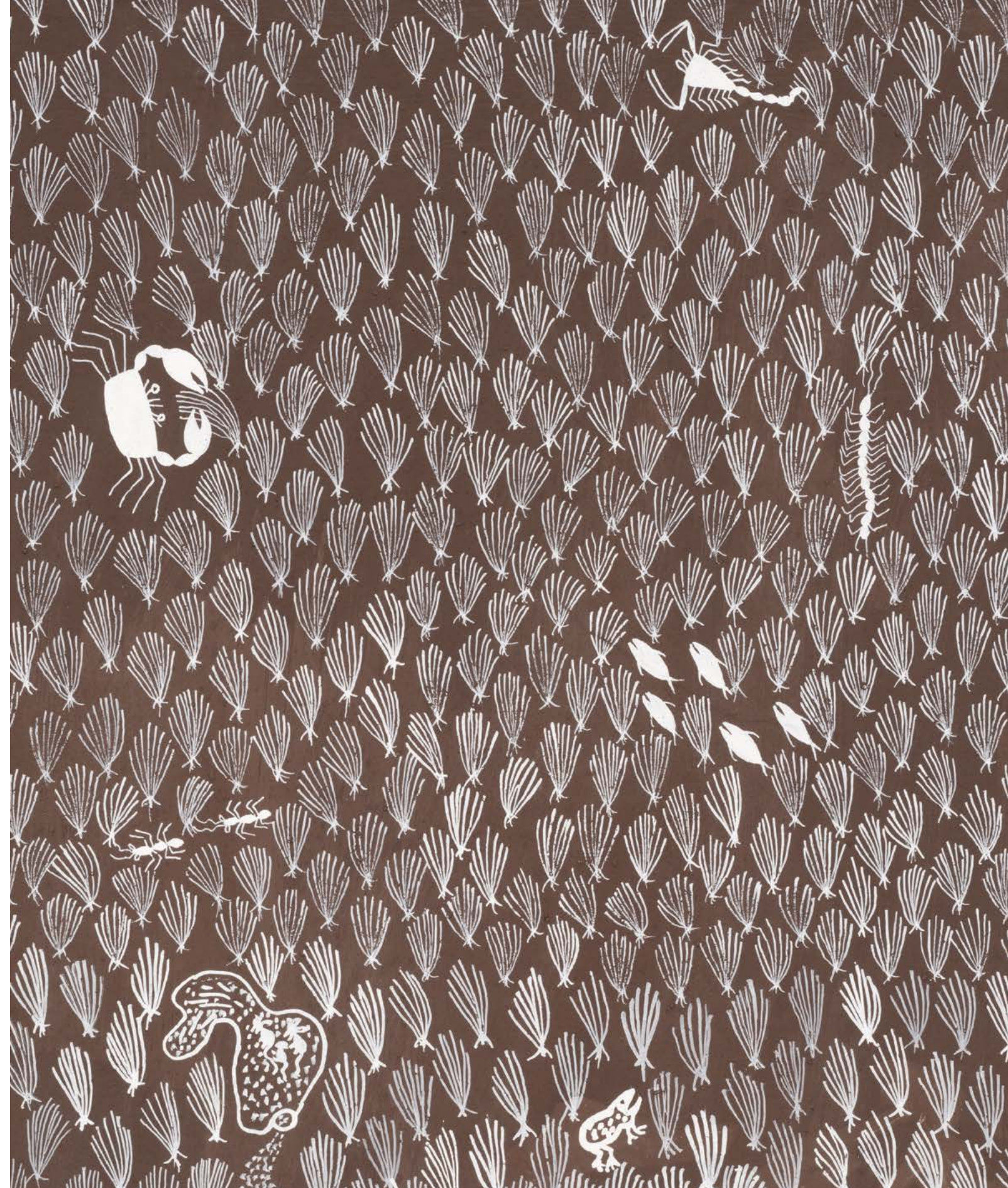
W Azji można spotkać zwierzęta wodne, które występują tylko na tym obszarze: rozmaite gatunki delfinów rzecznych, żółwi morskich, krabów czy koralowców. Wiele z nich jest jednak zagrożonych przez zanieczyszczenia, nadmierne połowy, ale i pozyskiwanie w celu wykorzystania fragmentów ich ciał do produkcji biżuterii i ozdób.

W kulturze Azji i Oceanii znane są także zwierzęta mityczne powiązane z wodą, jak smok – symbol siły, szczęścia, władzy i harmonii z naturą, który przynosi deszcz, czy makara – zwierzę wodne, często przedstawiane jako połączenie krokodyla, słonia oraz ryby, które symbolizuje siłę i ochronę.

W KULTURZE

Zwierzęta i rośliny wodne to ważny motyw w sztuce i kulturze Azji i Oceanii, pełniący funkcje dekoracyjne, lecz także symboliczne. Często oba te znaczenia się przenikają.

Istnieją też symbole uniwersalne, obecne w wielu różnych kulturach i religiach. Do takich należy ryba, która w Chinach symbolizuje m.in. obfitość. W tym kontekście zwierzę to pojawia się również w Indiach, Iranie czy Wietnamie. Innym motywem znanym na rozległym obszarze jest lotos – roślina, która wyrasta z mętnej wody, ale której kwiat pozostaje czysty i piękny. Jest symbolem doskonałości i boskości.

Pojemnik na księgę (*pustaha*) w kształcie *nagi* (mitycznego wodnego węża)
Indonezja, Bali, 1 poł. XIX w.
drewno polichromowane, włókno roślinne
25 × 63 × 10 cm
MAP 18489

Pełnia księżyca, karp i lotosy – pomyślne symbole
oficyna przy ulicy Hang Trong, Hanoi
(wykonawca)
Wietnam, Hanoi, lata 60. XX w.
drzeworyt na papierze
42 × 26 cm
podarował Krzysztof Findziński
MAP 21336

Żółw
Indonezja, Jawa, Yogyakarta, 2 poł. XX w.
kamień
31 × 60 × 50 cm
MAP 18621

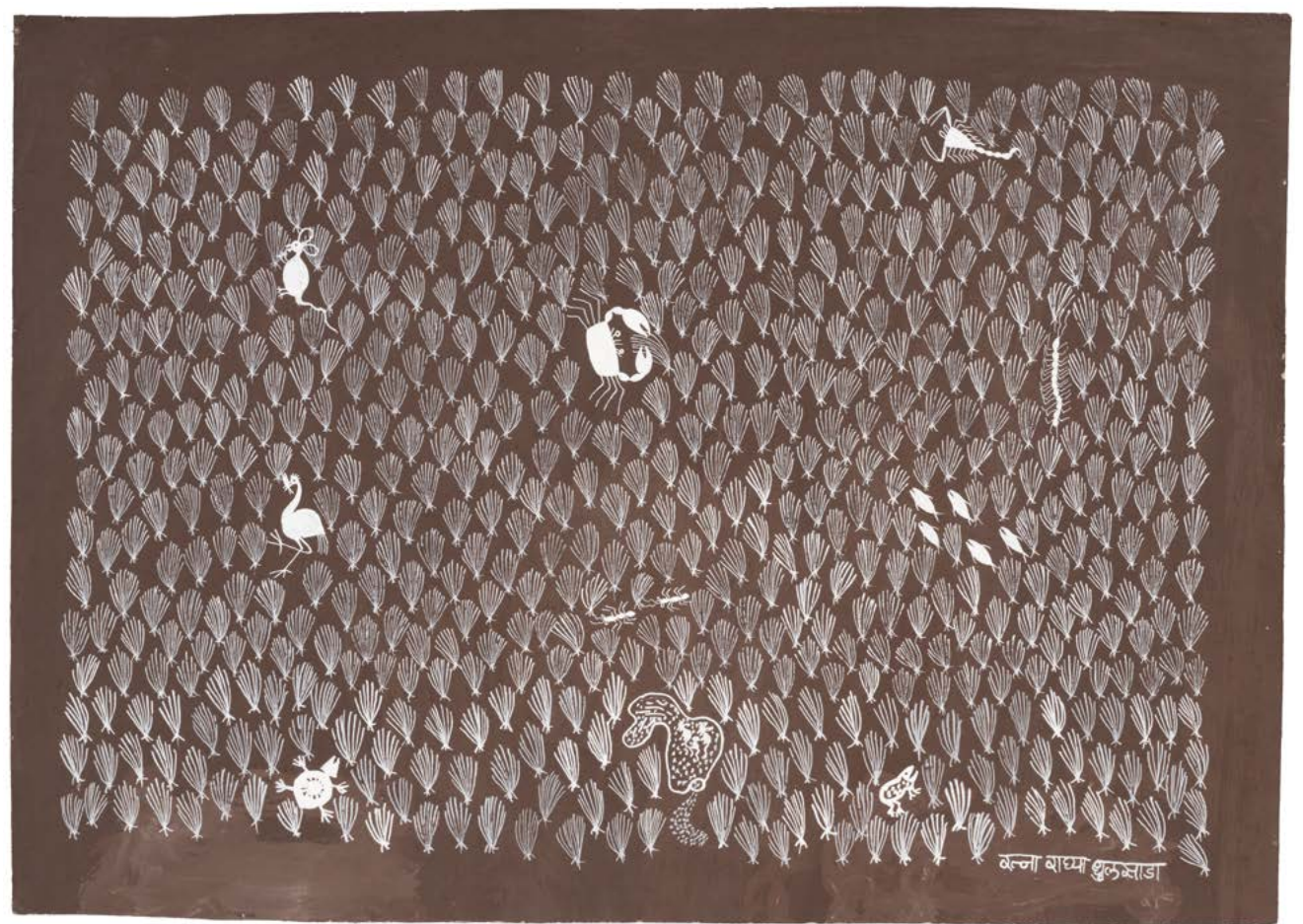
Talerz z karpem – symbolem pomyślności
Chiny lub Wietnam, 1 poł. XX w.
porcelana malowana podszkliwnie kobaltem,
malowana naszkliwnie
4,3 × 25 cm
podarował Krzysztof Findziński
MAP 21180

Lalka teatru cieni *wayang kulit* – krokodyl
Indonezja, Jawa, Kediri, 1 poł. XX w.
skóra bawola polichromowana, drewno
30 × 55 cm
podarował Andrzej Wawrzyniak
MAP 1062

Postać krokodyla pojawia się w zestawach lalek do jawajskiego teatru cieni (*wayang kulit*). Lalki wykonane są z ażurowo wycinanej bawolej skóry, montowane na drążkach z drewna lub bawolego rogu i barwnie malowane. Wśród postaci zwierząt obok krokodyla znajdziemy także słonia, tygrysa czy konia. Krokodyl jest jednym z bohaterów bardzo znanej w Indonezji opowieści o *kancilu* – sprytnym myszojeleniu. Jest oną prezentowana w odmianie teatru cieni zwanym *wayang kancil*. *Kancil* (myszojeleń) ma różne przygody, w których dzięki swojemu sprytowi i zaradności udaje mu się pokonać większe i silniejsze zwierzęta, m.in. krokodyla.

Tkanina – *batik* z wizerunkami ryb
Indonezja, Jawa, 1 poł. XX w.
batik stemplem (*cap*), bawełna
230 × 106 cm
MAP 3580

Stworzenia wodne mieszkające na polu
ryżowym
Ratna Raghya Dhulsada
Indie, Maharashtra, Warli, lata 80. XX w.
farby wodne na papierze
27,1 × 37,9 cm
podarował A. K. Misra
MAP 11601

Przodek z krokodylem, nieodłącznym elementem życia mieszkańców dorzecza Sepiku
Papua Nowa Gwinea, Sepik Wschodni, 1950–1981
drewno polichromowane
55 x 13 x 14 cm
MAP 6476

Region rzeki Sepik jest jednym z największych systemów rzecznych na świecie³⁷. Jego mieszkańcy koegzystują z największymi słodko- i słonowodnymi krokodylami, których siedliska znajdują się właśnie w dorzeczu Sepiku. Krokodyle pojawiają się więc w lokalnych wierzeniach, przedstawiane są w rzeźbach i na obrazach. Stanowią nierozwalny element ich życia, symbolizują płodność i siłę oraz według wierzeń podtrzymują wyspy pływające na rzece Sepik .

37 Ze względu na długość (ok. 1126 km) i zlewnię o powierzchni ponad 80 tys. km². Jest największy na Papui-Nowej Gwinei oraz siódmy pod względem długości i powierzchni na świecie. Zob. *Sistema Ferrocarril Pte. Carlos Antonio López*, World Heritage Convention. UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/506> (dostęp: 1.09.2025).

Bóg Waruna na krokodylu – władca wód, mórz i oceanów
Mjanma / Birma, 2 poł. XX w.
drewno, laka, szkło, złoto, inkrustacja
28,5 x 94 x 28 cm
MAP 19597

W Mjanmie zasadniczo wyznaje się buddyzm w odmianie zwanej therawadą (tradycją starszych). W tutejszym panteonie występują jednak pobocznie także niektórzy bogowie hinduscy i wyznawane tylko tu duchy – *naty*. Od epoki wczesnowedyjskiej Waruna jest wyznawany jako władca wód oraz sędzia, który szczególnie karze za krzywoprzysięstwo i kłamstwo. Prawa wyciągnięta ręka oznacza, że Waruna widzi przyszłość. W lewej ręce (tutaj pustej) pojawiają pęta (sanskryt. *paśa*) w kształcie pętli ze sznura – jego atrybut jako sędziego albo niekiedy pojemnik z lekami, gdyż wierzy się, że Waruna leczy choroby. Jego mitycznym wierzchowcem jest krokodyl lub *makara* – zwierzę wodne, hybryda przedstawiana m.in. jako krokodyl z trąbą słonia.

Ryby i kwiaty w akwariu – symbol pomyślności
Chiny, Hubei, Fu Tu, 2001
bibuła wycinana, akwarela
9,5 × 7,2 cm
MAP 19130

Chłopiec trzymający rybę – symbol pomyślności
Chiny, Hubei, Fu Tu, 2001
bibuła wycinana, akwarela
7,8 × 9,3 cm
MAP 19103

Prezentowana kolorowa wycinanka z delikatnej bibuły to przykład tradycyjnych chińskich życzeń noworocznych. Centralną postacią kompozycji jest dziecko – chłopiec, symbolizujący pragnienie posiadania potomstwa, szczególnie synów. Trzyma w rękach rybę yú, której nazwa w języku chińskim brzmi podobnie do słowa oznaczającego „obfitość” czy „dostatek”. Na tradycyjnych obrazkach tego typu obok chłopca z rybą często pojawiają się osobno

kwiaty i liście lotosu. W tym przypadku ogon ryby przechodzi płynnie w kształt dużego liścia lotosu *lián*, którego wymowa zbliżona jest do słowa oznaczającego „ciągłość” lub „nieprzerwaną kontynuację”. Połączenie tych elementów tworzy zatem symboliczne życzenie: corocznego życia w dostatku oraz spełnienia w postaci potomstwa. To przesłanie typowe dla chińskiej ikonografii noworocznej, głęboko zakorzenionej w ludowych wierzeniach i językowej symbolice³⁸.

³⁸ *Chinese Motifs in Contemporary Design*, red. L. Shijian, Hong Kong 2017.

Morskie stwory (żaglice, ośmiornica i ryby rafy koralowej)
Alphonse Kauage
Papua Nowa Gwinea, Simbu, Kundiawa, 2001
akryl na tkaninie
90 × 65 cm
MAP 19019

Obraz reprezentuje rodzaj malarstwa wykształconego głównie przez Mathiasa Kauage (1944–2003), najważniejszego twórcę w historii współczesnej sztuki Papui-Nowej Gwinei, starszego brata autora powyższej pracy. Dzieła ich obu, a także innych związanych z nimi artystów, malowane są farbami akrylowymi na płótnie i charakteryzują się intensywnymi barwami. Poruszane przez nich tematy to nowoczesne technologie oraz zderzenie świata tradycyjnego z nowoczesnym. Odnoszą się do lokalnych zwyczajów, prezentują ludzi noszących tradycyjne stroje i ozdoby, zajmujących się codziennymi czynnościami. Jednym z tematów prac jest otoczenie człowieka. W przypadku prezentowanego obrazu autor skoncentrował się na zwierzętach morskich, wśród których centralne miejsce zajęły dwie żaglice pacyficzne, uważane za najszybciej pływające ryby świata.

Kobierzec *khaden* z lotosami – symbolami czystości, mocy twórczej i poznania
Tybet, XX w.
wełna, bawełna
121,5 × 200 cm
MAP 14987a

Ręcznie tkany i wiązany kobierzec zdobiony motywem kwiatów lotosu i wici roślinnej. Takie kobierce służą w Tybecie do siedzenia i spania, nie chodzi się po nich. Używane są zarówno przez mnichów w klasztorach, jak i przez ludzi świeckich. Lotos, roślina przypominająca lilię wodną, ale o liściach wystających ponad powierzchnię, a nie pływających po niej, rośnie w mule, rozkwita zaś ponad wodą. W buddyzmie jest to symbol czystości, boskości i mocy twórczych, dlatego w sztuce ukazują się buddów i bodhisattwów siedzących na kwiatkach lotosu jak na tronach. Ponadto roślina ta jest symbolem poznania i czystości oraz częstym motywem zdobniczym.

Stempel do *batiku* – ryba
Indie, Uttar Pradeś, okolice Kanpuru, przed 1984
drewno, miedź
3 × 7,7 × 9 cm
podarowała grupa ofiarodawców z Bombaju
MAP 8345

Misa z wizerunkami ryb
Indie, Bengal Zachodni, lata 70. XX w.
głina toczona na kole garncarskim, polichromowana
11,5 × 19 × 20 cm
MAP 4767

Stworzenie mityczne – *Pyinsarupa*
Mjanma / Birma, 1 poł. XX w.
drewno, laka złożona
35 × 89 × 18 cm
MAP 20165

Marionetka teatru *yokthe pwe* – mityczny *naga* (wąż wodny)
Mjanma / Birma, Mandalaj, 2 poł. XX w.
drewno, laka złożona i inkrustowana szkłem, tkanina haftowana nićmi w oplocie metalowym, pąkiet metalowe
28 × 90 × 12,5 cm
MAP 19768

Skarbonka w kształcie żółwia
Indie, Orisa, Bardamb, przed 1983
mosiądz, odlew *dhokra* na wosk tracony
7,8 × 10,5 × 13,9 cm
podarowała Firma Escorts Ltd z Kalkuty
MAP 7157

Ryby
Wietnam, 3 ćw. XX w.
żady
4 × 10 × 6,5 cm
DEP 2061
3 × 6,5 × 4 cm
DEP 2063
2 × 6 × 3,5 cm
DEP 2062
9 × 8,5 × 4 cm
DEP 2065
2,5 × 6 × 4 cm
DEP 2066
2,5 × 4,5 × 7 cm
DEP 2067

Dół spódnicy *tin* z wyobrażeniami mitycznych
nagów (wodnych węży) i ryb
Laos, dolina rzeki Nam Mat, Xiengkhuang,
2 poł. XX w.
tkanina bawełniana, broszowanie (*ta muk*),
haft
35,5 × 127 cm
MAP 14649

Kraby
Hu Jigao
Chiny, lata 70.–80. XX w.
tusze na papierze
33,5 × 94 cm
DEP 330

ZAGROŻONE PIĘKNO

Materiały pochodzące z morza – takie jak koral, szylkret, masa perłowa, perły czy muszle – od wieków wykorzystywano do tworzenia i zdobienia luksusowych przedmiotów: biżuterii, ozdób, naczyń, mebli i wyrobów artystycznych. Ich wyjątkowe, niepowtarzalne piękno dodawało tym obiektom prestiżu. Dziś jednak eksploatacja morskich surowców wiąże się z poważnymi zagrożeniami ekologicznymi. Przełowienie, niszczenie raf koralowych i nielegalne pozyskiwanie szylkretu z zagrożonego gatunku żółwi prowadzą do degradacji całych wodnych ekosystemów.

Tkanina *lau hada wuti kau* noszona jako strój ceremonialny przez kobiety Indonezja, Małe Wyspy Sundajskie, Sumba, ok. 1985
tkanina bawełniana, haft muszlami (porcelanki) i koralikami
110 × 62 cm
MAP 22057

Tkaniny *lau hada wuti kau* noszone były jako stroje ceremonialne wyłącznie przez kobiety z arystokracji i przez nie były wytwarzane. Zawsze miały ciemny kolor i dekorowane były bardzo pracochłonnym haftem z muszli i koralików. Haftowane wzory miały symboliczne znaczenie. Na prezentowanym przykładzie widnieje postać ludzka z podniesionymi rękami i szeroko rozstawionymi nogami. Zza jej pleców wystaje

parang – tasak, a spod pachy zwisa torba z *be-telem* (używką). Oczy, usta, bransoletki na rękach i nogach wyhaftowane są kolorowymi koralikami. Badacze nie są zgodni co do identyfikacji przedstawianej osoby i jej symboliki. Niektórzy uważają, że mogą być to przodkowie, założyciele poszczególnych klanów. Wokół postaci widnieją zwierzęta kojarzone z wodą – rak oraz dwa węże – a wzdłuż obu boków tkaniny wyhaftowano po trzy zwierzęta, prawdopodobnie owady lub skorupiaki. Tego typu tkaniny powstają tylko na wschodnim wybrzeżu Sumby.

Naszyjnik
Indie, przed 1978
muszle (porcelanki), nasiona, żyłka nylonowa
16,3 × 6,2 cm
podarowała Alicja Chęcińska-Lukasik
MAP 4824

Naszyjnik
Polinezja Francuska, Tahiti (?), 1950–1989
muszle z rodziny *Cassidae* i *Cardiidae*, żyłka syntetyczna
20 × 6,5 × 3 cm
podarował Edward Obertyński
MAP 12479

Tabua – przedmiot ceremonialny o mistycznej mocy (*mana*)
Fidżi, 3 ćw. XX w.
zab kaszalota, włókno roślinne
42 × 15 × 5 cm
podarował Nicolai Michoutouchkine
MAP 3246

Tabua to wypolerowany zab kaszalota, do którego przymocowany jest gruby, pleciony sznur z włókien kokosowych. Na Fidżi uznawany jest za przedmiot o wielkiej mocy i znaczeniu ceremonialnym. Był ofiarowywany w różnych intencjach, symbolizował małżeństwo, stanowił zapłatę za pannę młodą. Wręczenie *tabua* jako prezentów było ważnym elementem lokalnej kultury i zobowiązywało obdarowanego do spełnienia towarzyszącej

darowi prośby³⁹. Wierzo, że posiadały one także mistyczną moc (*mana*), która czyniła je znacznie bardziej sprawczymi niż jakiegokolwiek inny przedmiot ofiarowywany podczas ceremonii. Poza kontekstem rytualnym *tabua* są traktowane jako zwyczajne, choć cenne przedmioty. Mogą być swobodnie przekazywane z rąk do rąk, przechowywane, wręczone komuś, kto potrzebuje ich do nadchodzącego rytuału, itd. W niektórych częściach Fidżi są nawet kupowane i sprzedawane w sklepach lub lombardach i wówczas przechodzą z rąk do rąk bez specjalnej ceremonii⁴⁰.

39 K. Razga, *Tabua and whale tooth ornaments from Fiji*, Australian Museum, 15.04.2019, <https://australian.museum/learn/cultures/pacific-collection/melanesian/tabua-whale-tooth-ornaments-fiji/> (dostęp: 1.09.2025).

40 A. Arno, “Cobo” and “Tabua” in Fiji: Two Forms of Cultural Currency in an Economy of Sentiment, „American Ethnologist” 2005, t. 32(1), s. 55.

Ceremonialne wykorzystanie zębów kaszalota nie miało na szczęście wpływu na populację tych zwierząt. Mieszkańcy Fidżi pozyskiwali zęby z ciał nieżywych już osobników wyrzuconych przez morze na brzeg⁴¹. Jeden kaszalot miewa od 40 do 52 zębów, nie wykorzystywano jednak innych części jego ciała.

41 P. Van Der Grijp, *Tabua Business: Re-Circulation of Whale Teeth and Bone Valuables in the Central Pacific*, „The Journal of the Polynesian Society” 2007, t. 116(3), s. 346.

Naramiennik *mwali*
Papua Nowa Gwinea, Wyspy Trobrianda,
3 ćw. XX w.
muszle, włókno roślinne
7,8 × 17,5 × 2,7 cm
MAP 4866

Naramienniki *mwali* z muszli *Conus millepunctatus* wykonuje się przez odłamanie wierzchołka i wąskiego końca muszli, a następnie poleruje się tak powstały pierścień. 90% naramienników jest jednak za małych, żeby je nosić. Są przede wszystkim przedmiotami rytualnymi używanymi w wymianie zwanej *kula*, polegającej na wymianie darów pomiędzy mężczyznami pozostającymi ze sobą w relacji. Wymieniane są dwa typy przedmiotów: naszyjniki *soulava* z czerwonej muszli oraz naramienniki *mwali* z białej muszli. Naszyjniki krążą pomiędzy wyspami zgodnie z ruchem wskazówek zegara, naramienniki w przeciwną stronę. Wymiana polega na podarowaniu partnerowi przedmiotu o takiej samej wartości. W ten sposób ustalane są relacje między ludźmi, ich rodzinami, wioskami czy nawet całymi wyspami. Partnerami zostaje się na całe życie, a przedmioty cały czas krążą – nie powinny być zbyt długo u jednej osoby. Dzięki temu każdy

posiada sojuszników i miejsce, w którym może się zatrzymać podczas podróży. Wymiana ma znaczenie społeczne, ekonomiczne, prawne, religijne, a nawet psychologiczne.

Koncha ceremonialna *śankha*
Nepal, XX/XXI w.
muszla *Turbinella pyrum*, mosiądz, imitacje
turkusów i koralu, puncowanie, rytowanie
20 × 12,3 × 6,5 cm
MAP 20543

Koncha – w sanskrycie *śankha* – czyli muszla ślimaka morskiego jest ważnym symbolem zarówno w hinduizmie, jak i buddyzmie. Używana jest jako naczynie do składania ofiar z wody, jako muzyczny instrument sygnalizacyjny w rytuale oraz dawniej na polach bitew; w medycynie ajurwedyjskiej w postaci sproszkowanej jest lekarstwem, robi się z niej również bransolety i ozdoby na czoło słonia. W hinduizmie jest atrybutem boga Wisznu i jego ziemskiego wcielenia – boga Kryszny. W buddyzmie to jeden z ośmiu pomyślnych symboli. Jako instrument była używana w klasztorach do zwoływania mnichów na ceremonie religijne. Jej dźwięk symbolicznie niesie imię Buddy i przypomina o oświeceniu. Są różne rodzaje konch, a te z rzeźbionymi okuciami metalowymi inkrustowane turkusami i koralami popularne są wśród Tybetańczyków.

Grzebień ozdobny
Indonezja, Małe Wyspy Sundajskie,
Sumba Wschodnia, ok. 1970
szylkret
15 × 13,5 × 6,5 cm
MAP 22063

Ozдобny grzebień wykonany jest z szylkretu. Jego górna część została udekorowana ażurowo wyciętymi motywami. Centralnie umieszczono podłużną wysoką figurę – być może symbolizującą przodka. Po jej bokach widoczne są po dwa konie skierowane do siebie głowami, każdy z kogutem na grzbiecie. Wizerunki koni i kogutów często zdobią przedmioty wykonywane przez mieszkańców Sumby, dla których koń jest symbolem dobrobytu.

Tego typu grzebień noszone były przez kobiety na głowach jako dekoracje. Wpinane były tak, aby ich górna, dekorowana część wystawała ponad głowę i wyglądała niczym korona. Grzebień wykonywane były z szylkretu, czyli rogowych płytek pokrywających pancerz żółwia szylkretowego. Ze względu na piękną barwę ten ekskluzywny i drogi materiał cieszył się popularnością w wielu regionach świata, co niestety przyczyniło się do zabijania żółwi w celu jego pozyskania. Obecnie żółw szylkretowy uznawany jest za gatunek krytycznie zagrożony wyginięciem.

Klamra do włosów *chawczaar*
Mongolia, XVIII–XIX w.
srebro, perły rzeczne, turkus, rytowanie,
filigran, złocenie
2,2 × 3,2 × 1,4 cm
MAP 6005

Mongolki dawniej nosiły wiele biżuterii, w tym różne klamry do włosów. Małe, owalne klamry służyły do spinania końców warkoczy młodych kobiet i dziewcząt. Do wyrobu mongolskiej biżuterii stosowano głównie srebro oraz korale i turkusy. Rodzime perły rzeczne, znacznie tańsze od – także popularnych – sprowadzanych z Chin pereł oceanicznych, cieszyły się w Mongolii powodzeniem. Gdy używano ich w danym okazie biżuterii, to w dużej liczbie, ponieważ miały niewielkie rozmiary. Są mniejsze od pereł wytwarzanych przez słonowodne organizmy, rzadko przekraczają 1 cm długości. Mają też rozmaite kształty: kulek, też czy ziaren ryżu.

Klamra do włosów *chawczaar*
Mongolia, XIX w.
srebro, korale, repusowanie, filigran
10,2 × 2,0 × 2,6 cm
MAP 7231

łyżka i widelec
Filipiny, 1 poł. XX w.
masa perłowa, mosiądz, laka, inkrustacja
19 × 4,5 cm (oba sztuce)
podarowali Brygitta i Wawrzyniec
Węclewiczowie
MAP 6521/1-2

Pagoda na Jednym Filarze w Hanoi
Wietnam, 2 poł. XX w.
laka na drewnie, inkrustacja masą perłową
120 × 40 cm
MAP 10108

BIBLIOGRAFIA

Arno Andrew, ‘Cobo’ and ‘Tabua’ w: *Fiji: Two Forms of Cultural Currency in an Economy of Sentiment*, “American Ethnologist” 2005, t. 32(1), s. 46–62.

Beer Robert, *The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs*, Boston 1999.

Birmingham Judy, *Traditional Potters of the Kathmandu Valley: An Ethnoarchaeological Study*, „Man” 1975, t. 10 (3), s. 370–386.

Cahyaningrum Dinis, *Community Empowerment Based Local Wisdom in Tourism of Bajo Community*, „Wakatobi. International Journal of Scientific & Technology Research” 2017, t. 6 (11), s. 196–201.

Catalogue of the Tibetan Collection and Other Lamaist Articles in the Newark Museum, t.2: *Prayer and Objects Associated with Prayer*, Newark 1973.

Dimmitt Cornelia, Buitenen Johannes Adrianus Bernardus Van (red.), *Classical Hindu Mythology: A Reader in the Sanskrit Puranas*, Philadelphia 1978.

Dinerman Ina. R., *Iatmul Art as Iconography (New Guinea)*, „Anthropos” 1981, t. 76 (5/6), s. 807–824.

Dwivedi Bhoomika, *Classical Music in the Rajasthani Folk Tradition: The Langa–Manganiar Music*, „IIS University Journal of Arts” 2022, t. 10(3), s. 429–43.

Dżonka Chińska – dalekowschodni statek czy może rupieć, 2.10.2023, <https://zagle.org/statki-dzonka-chinska/> [dostęp: 1.09.2025].

Grijp Paul Van Der, *Tabua Business: Re-Circulation of Whale Teeth and Bone Valuables in the Central Pacific*, „The Journal of the Polynesian Society” 2007, t. 116(3), s. 341–356.

Gyul Elmira, *Art Encyclopedia: Terms related to the traditional art of Uzbekistan*, Tashkent 2023.

Gyul Elmira, *Rishtan ‘ducks’ – utility, magic and beauty*, w: *Rishtan ceramics*, Tashkent 2021.

Hurley Michael, *Waterways of Bangkok: Memory and Landscape* [rozprawa doktorska], Irvine: University of California 2015.

In Memoriam: Srihadi Sudarsono, Epoch-Defining Modernist of Indonesian Art, Sotheby’s, 23.04.2022, <https://www.sothebys.com/en/articles/in-memoriam-srihadi-sudarsono-epoch-defining-modernist-of-indonesian-art> [dostęp: 1.09.2025].

Johnston Stewart R., *Plany, idee i techniki*, Bogdan Zemanek (tłum.), w: *Estetyka chińska. Antologia*, red. Zamanek Adina, Kraków 2007, s. 307–318.

Kerber Anna, *Stany transowe w wybranych obrzędach i rytuałach współczesnej Bali*, w: *W cieniu przodków. Obrzędy społeczności Indonezji i Birmy*, t. 1: *Paralele: folklor, literatura, kultura*, Toruń 2013.

Nagata Seiji, *Hokusai: Genius of the Japanese Ukiyo-e*, Tokyo 1999.

Ramos Imma, ‘Private Pleasures’ of the Mughal Empire, „Art History” 2014, t. 37(3), s. 409–427.

Randhawa Mohinder Singh, *Kangra Paintings on Love*, Delhi 1994.

Razga Kirk, *Tabua and whale tooth ornaments from Fiji*, Australian Museum, 15.04.2019, <https://australian.museum/learn/cultures/pacific-collection/melanesian/tabua-whale-tooth-ornaments-fiji/> [dostęp: 1.09.2025].

Savage-Smith Emilie, *Safavid Magic Bowls*, w: *Hunt for Paradise: Court Arts of Safavid Iran, 1505–1576*, red. Thompson John, Canby Sheila R., Milan 2003, s. 240–247.

Self-Portrait as a Fisherman – Katsushika Hokusai, <https://www.wikiart.org/en/katsushika-hokusai> [dostęp: 1.09.2025].

Shijian Lin (red.), *Chinese Motifs in Contemporary Design*, Hong Kong 2017.

Singh Baldev, *Malay Brassware: A Guide to the Collections*, Singapore 1985.

Sistema Ferrocarril Pte. Carlos Antonio López, World Heritage Convention. UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/506> [dostęp: 1.09.2025].

Subekti Muhlis Huda, *Tradisi Kuras Sendang Angin-angin Padukuhan Guwo*, 10.10.2023, <https://triwidadi.bantulkab.go.id/first/artikel/759-Tradisi-Kuras-Sendang-Angin-angin-Padukuhan-Guwo> [dostęp 25.09.2025].

Sullivan Michael, *Kendi*, „Archives of the Chinese Art Society of America” 1957, nr 11, s. 40–58.

Szykulski Józef, *Starożytne Peru*, Wrocław 2010.

The Bhāgavata Purāṇa, J. L. Shastri i G. V. Tagare (tłum.), cz. iv, Delhi 2002.

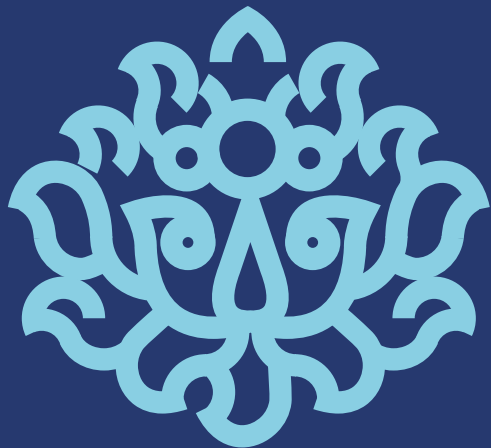
The Royal Barge Procession, Bangkok Post, <https://www.bangkokpost.com/specials/royal-barge-procession/2019/> [dostęp: 31.07.2025].

The Skanda-Purāṇa, J. L. Shastri i G. P. Bhatt (tłum.), cz. vi, Delhi 1998.

Thomas Nicholas, Brunt Peter (red.), *Oceania*, London 2018.

Tingsanchali Ch., *Royal Barge Procession in Thailand*, „The South East Asian Review” 2020/2021, t. 45/46, s. 119–129.

Williams Charles Alfred Speed, Barrow Terence, *Chinese Symbolism and Art Motifs*, North Clarendon 2018.

OBLICZA WODY W KULTURACH AZJI I OCEANII

Autorzy tekstów

dra Barbara Banasik, dra Magdalena Ginter-Frołow,
Joanna Karmasz, Karolina Krzywicka, Tomasz Madej,
dr Krzysztof Morawski, dra Maria Szymańska-Ilnata

Konsultacje

dr Artur Fonżychowski (Narodowe Muzeum Morskie),
Dominika Kossowska-Janik (MAiP), Marta Utratna-Żukowska
(SGGW), Izabella Wichniarz (MAiP), dr Rafał Wieczorek
(Wydział Chemii, Uniwersytet Warszawski), dr inż. Michał
Wasilewicz (SGGW)

Korekta językowa

Monika Mielcarek red-kor

Tłumaczenie

Aleksandra Szymczyk

Projekt graficzny, skład i łamanie

Barbara Bugalska

Fotografie obiektów

Łukasz Brodowicz

Edycja fotografii

Konrad Dobrucki, Square Format

© Copyright by Muzeum Azji i Pacyfiku,
Warszawa 2025

ISBN 978-83-65160-20-1

Wydawca:

Muzeum Azji i Pacyfiku
im. Andrzeja Wawrzyniaka w Warszawie
ul. Solec 24, 00-403 Warszawa
www.muzeumazji.pl

Wsparcie merytoryczne:

SZKOŁA GŁÓWNA
GOSPODARSTWA
WIEJSKIEGO

SGGW, Wydział Budownictwa
i Inżynierii Środowiska,
Instytut Inżynierii Środowiska

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków
Ministra Kultury i Dziedzictwa
Narodowego pochodzących
z Funduszu Promocji Kultury

Dofinansowano ze środków
Samorządu Województwa
Mazowieckiego

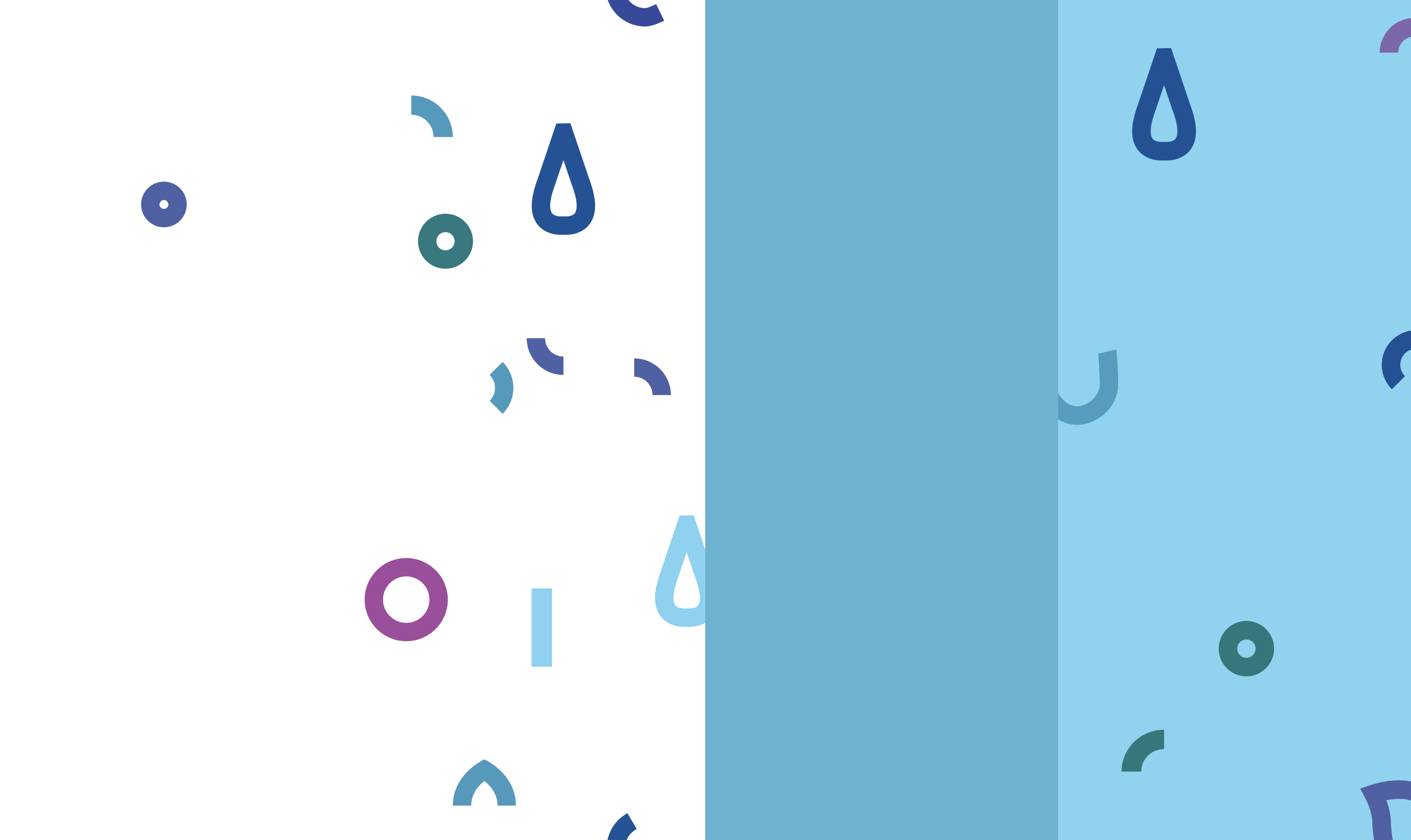
Muzeum jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

PARTNERZY

MUZEON.PL

PATRONI MEDIALNI

Woda – źródło istnienia, symbol przemiany i siły natury – odgrywa kluczową rolę w życiu każdego człowieka. W niniejszej publikacji skoncentrowano się na jej znaczeniach w kulturach Azji i Oceanii, które zaprezentowane zostały za pomocą przedmiotów codziennego użytku, dzieł sztuki a także fotografii ze zbiorów Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie oraz kolekcji prywatnych. Dzięki różnorodnym przedmiotom, m.in. naczyniom, obrazom, rzeźbom, biżuterii, tkaninom poznajemy wodę, jako źródło pożywienia, surowców do tworzenia wartościowych przedmiotów, miejsce kumulowania się sił nadprzyrodzonych oraz bytowania mitycznych stworzeń, a także spędzania wolnego czasu. Wieloaspektowe ujęcie tematu daje pole do refleksji nad różnicami i podobieństwami w traktowaniu wody w różnych regionach Azji i Oceanii, a także w Europie. Pisząc o tradycjach i przemianach kulturowych doby globalizacji autorzy zwracają także uwagę na wątek ekologiczny i konieczność budowania świadomości na temat procesów klimatycznych mających zasadnicze znaczenie dla środowiska i człowieka.

Katalog „Oblicza wody w kulturach Azji i Oceanii” towarzyszy wystawie o tym samym tytule, otwartej w Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie od 27 listopada 2025 do 31 maja 2026.

ISBN 978-83-65160-20-1

9 788365 160201